

VAJDA ZOLTÁN

Republikanizmus az Amerikai Egyesült Államok 18–19. századi történetében

A hazai olvasóközönség számára elsősorban az utóbbi évtizedben nyílt lehetőség arra, hogy megismerkedjen az angolszász politikai gondolkodás történetének klasszikusaival, elsősorban magyar nyelven kiadott műveiken keresztül, illetve a munkásságukat elemző – külföldi és magyarországi szerzők tollából származó – munkák segítségével.¹ A napvilágot látott kötetek – kevés kivételtől eltekintve – szinte kizárólag az angolszász politikai gondolkodás és eszmetörténet azon vonulatát mutatják be, amely a liberális, illetve konzervatív hagyomány valamelyikébe illeszthető. Ugyanakkor az angolszász eszmetörténet „republikanizmus” néven ismertté vált áramlata, illetve az annak jelentőségét jelző kiterjedt amerikai szakirodalom mindezidáig recepció nélkül maradt a magyarországi történettudományban. Ebben a dolgozatban – a fentiekből következően részben hiánypótló céllal – azt kísérlem meg bemutatni, hogy melyek az Anglia és Nagy-Britannia 17-18. századi, valamint az Egyesült Államok 18-19. századi történetében kimutatható republikánus ideológia főbb ismérvei; miként nyert az teret kutatási témaként az amerikai történettudományban az 1960-as évektől kezdődően; melyek voltak ennek a folyamatnak a főbb csomópontjai; miként módosultak az elmúlt harminc évben a republikánus ideológiának az USA történetében betöltött szerepéről vallott nézetek; és végül: milyen reakciókat váltott ki a republikánus értelmezés, és ezek miként járultak hozzá a paradigma² módosulásához.

Amint azt az alábbiakban látni fogjuk, a republikanizmus meghatározására irányuló kísérleteket az annak időbeli kiterjesztésére való törekvések követték, és egyúttal sor került a regionális és az amerikai társadalom különböző csoportjaihoz kötődő republikanizmus változatok vizsgálatára is. Ezzel egy időben hangsúlyt kapott a kulturális megközelítés, valamint a republikánus ideológia és a politikai gazdaságtan összefüggéseinek vizsgálata is. Habár tanulmányom középpontjában mindvégig elsősorban az amerikai történelem republikánus hagyománya áll – főként kiindulási pontját illetően –, nem kerülhetők el az utalások a brit áramlatra mint előzményre. Ugyancsak szükséges előjáróban szólni arról az amerikai történetírásban sokáig uralkodó elképzelésről is, amely a republikanizmus paradigma megszületéséig a liberális hagyomány hegemon szerepét hirdette az Egyesült Államok politika- és eszmetörténetében, John Locke politikai filozófiáját téve meg annak legfontosabb forrásává.

¹ Néhány mű az egyre gazdagodó kínálatból: Az angolszász liberalizmus klasszikusai 1-2. Szerkesztette: Ludassy Mária. Budapest, Atlantisz, 1991.; John Stuart Mill: A szabadságról. Budapest, Századvég Kiadó – Readers International., 1994.; Thomas Paine: Az ember jogai. Budapest, Osiris – Readers International, 1995.; Edmund Burke: Töprengések a francia forradalomról. Budapest, Atlantisz (Medvetánc), 1990.; A skót felvilágosodás. Szerkesztette: Horváth Hócher Ferenc. Budapest, Osiris, 1996.; Isaiah Berlin: Négy esszé a szabadságról. Budapest, Európa, 1990; Ludassy Mária: Szabadság, Egyenlőség, Igazságosság. Budapest, Magvető, 1989.

² A paradigma kifejezést a tanulmányban – Thomas Kuhn meghatározása alapján (lásd: The Structure of Scientific Revolutions. Chicago, 1962. Magyarul: A tudományos forradalmak szerkezete. Budapest, Gondolat, 1984.) – annak az eszmetörténeti értelmezésnek a jelölésére használom, amely a korai köz-társaság történetében (18. század vége – kb. 1820) meghatározónak ítéli a republikánus hagyományt a korabeli politikai és kulturális megnyilatkozások formálásában.

„Kedzetben tehát az egész világ *Amerika* volt...” – írja Locke a *Második értekezés*ben.³ „Amerika a kezdetektől fogva liberális volt.” – parafrázálhatnánk a gondolatot, ha egyetlen mondatban próbálnánk megragadni a liberális tézis legfontosabb tételét, melynek mára már klasszikussá vált kifejtése elsősorban Louis Hartz, amerikai történész nevéhez fűződött az 1950-es években.⁴ Hartz tézisében központi helyet foglal el a feudális Európa és a liberális Amerika kettősségének gondolata. Szerinte a társadalmi osztályokra tagolódó feudális, hierarchikus középkori európai társadalom hiányzott az Újvilágban; a tulajdonnal rendelkező középosztály ideálja nyert teret Amerikában. Ez a feudális kötöttségektől mentes amerikai társadalom ideális kísérleti terepe lehetett a Locke által kifejlesztett, a természeti törvényen alapuló emberi közösség víziójának. A Függetlenségi Nyilatkozatban (1776) megfogalmazott, a locke-i természeti állapotból, illetve Istentől eredő „magától értetődő” (*self-evident*) igazságokat, egyéni szabadságjogokat – a szabadság, egyenlőség és a tulajdonhoz, illetve a jeffersoni változatban a boldogság kereséséhez való jog – a korabeli gyarmatosok közül mindenki elfogadta. A locke-i eszmények tehát nem normaként jelentkeztek Amerikában, amelyhez idomítani kellett a valóságot – érvel Hartz –, mivel azok tökéletesen leírták a fennálló viszonyokat. Hartz további példaként említi a „frontier”-t, a civilizáció és a vadnyugat találkozása által kijelölt területet, amely szerinte a locke-i természeti állapot valódi megfelelője, vagy a természeti állapotból a társadalmiba átvezető társadalmi szerződés fogalmát, melyre Hartz példája az 1620. évi Mayflower Compact.⁵

A locke-i elvek gyakorlati megvalósulását a már fent említett társadalmi viszonyok tették lehetővé, mindenképp az, hogy kezdetben mindenki számára hozzáférhető szabad földterület állt rendelkezésre, amely esélyt biztosított a bevándorlóknak arra, hogy szabad farmerekké, földtulajdonosokká váljanak. Hartz szerint az egyéni szabadságjogok liberális hagyománya olyan erővel hatott az amerikai történelem formálásában a 18. századtól a 20. századig, hogy az azzal szakítani kívánó kezdeményezések eleve kudarcra voltak ítélve. A déli rabszolgatartó ültetvényesek kvázi-arisztokratizmusa, hierarchikus, patriarchális társadalmi modellje vagy az Amerikában a 19. század végétől jelentkező szocializmus eszméje olyan anomáliákként jelentek meg a társadalmi hierarchiától mentes, az egyéni szabadságjogokat hirdető és megvalósító amerikai liberális hagyományhoz képest, amelyek éppen emiatt nem voltak képesek gyökeret verni az Újvilágban.⁶

Ezzel szemben a republikánus paradigma létrejötté egyrészt olyan művekhez köthető, amelyek azt vizsgálták, hogy a 17-18. századi Nagy-Britanniában John Locke munkásságán kívül milyen egyéb áramlatok érvényesültek a politikai gondolkodásban, és ezek milyen előzményekre vezethetők vissza, másrészt egyes szerzők megpróbálták kimutatni ezek hatását az Újvilágban. A republikánus paradigma születése tehát nem köthető egyetlen munkához. Inkább egy eszmetörténeti hagyomány fokozatos felismeréséről, meghatározásáról, majd időbeli és térbeli kiterjesztéséről van szó.

³ John Locke: *Értekezés a polgári kormányzatról*. A bevezetőt és a jegyzeteket írta: Kontler László. Budapest, Gondolat, 1986. 72. (A továbbiakban – ahol azt nem jelzem – az idézeteket a saját fordításomban közlöm. V. Z.)

⁴ Hartz, Louis: *The Liberal Tradition in America: An Interpretation of American Political Thought since the Revolution*. San Diego, etc., 1991. (első kiadás: 1955.) (a továbbiakban: Hartz) *Az amerikai történelmet liberális szempontból értelmező egyéb művek közül lásd: Boorstin, Daniel: The Americans*. 3 vols. New York, 1958, 1965, 1973. (magyarul: *Az amerikaiak*. 1. kötet. A gyarmatosítás kora. Budapest, Gondolat, 1991.); Degler, Carl: *Out of Our Past: The Forces that Shaped Modern America*. New York, 1959. (magyarul: *Az élő múlt: milyen erők formálták Amerika mai képét?* Budapest, Európa, 1993.)

⁵ Hartz 74., 89., 58., 60-61.

⁶ Hartz 17-18., 145-200., 228-248.

A legfontosabb munkák egyike Caroline Robbins *The Eighteenth-Century Commonwealthman* című könyve volt.⁷ Robbins elemzésében arra a feladatra vállalkozott, hogy bemutassa, az angol polgári forradalom idején megszülető, a „zsarnokság elleni küzdelmek” kapcsán éledő hagyományt miként örököltette át a 17. század vége – 18. század eleje whigjeinek egy csoportja (*Real Whigs* – azaz „valódi whigek”), akik az angol polgári forradalom köztársasági időszakának rövid periódusát tekintve eszményüknek köztársaságpártiaknak (*commonwealthmen*) hívták magukat – az amerikai forradalmárok számára. A „köztársaságpárti” whigek az ókori klasszikus republikanizmus és az angol polgári forradalom leveller politikai hagyományaira építve, a korabeli brit végrehajtó hatalom kritikáját fogalmazták meg.⁸ E kritika legfontosabb elemei az alábbiakban foglalhatók össze: A kabinetjellegű, minisztereken alapuló végrehajtó hatalom kialakulása veszélyezteti a brit kormányzat stabilitását, mivel megbontja annak egyensúlyát azért, hogy megsérti a hatalmi ágak szétválasztásának elvét. A „befolyásolás”⁹ eszköze révén a végrehajtó hatalom beavatkozik a törvényhozás munkájába, ami előbb-utóbb az előbbi zsarnoki hatalmának a kiéptetéséhez vezet. Ezt megakadályozandó, meg kell szüntetni a befolyásolás és az ahhoz kötődő ún. *placemen*¹⁰ intézményt, és gyakori, rendszeres választásokkal kell elérni a parlamenti képviselők folyamatos cserélődését, a végrehajtó hatalomtól való függetlenségüket. Ugyanakkor az ellenzéki whigek hangsúlyozták az általános, felnőtt férfiakra kiterjesztett választójog bevezetésének a szükségességét, hirdették a gondolat és vallás szabadságát, valamint a világi oktatás terjesztésének fontosságát. Ezenkívül síkra szálltak a locke-i, a természeti állapotból eredő egyéni szabadságjogok védelmére, és az állampolgárokból szerveződő hadsereg, a milícia elsőbbsége mellett, az állandó hadsereggel szemben.¹¹ Robbins olyan 17. századi gondolkodókat sorol ebbe a politikai hagyományba, mint James Harrington, Marchamont Needham, Edmund Ludlow, Algernon Sidney, Henry Neville vagy Andrew Marvell.¹² Az ő eszméiket a 18. század

⁷ Robbins, Caroline: *The Eighteenth-Century Commonwealthman. Studies in the Transmission, Development and Circumstance of English Liberal Thought from the Restoration of Charles II until the War with the Thirteen Colonies*. New York, 1968. (első kiadás: 1959.) (a továbbiakban: Robbins) Az ezt megelőzően megjelent, a „republikánus szintézis” építőköveiként értelmezhető művekről lásd Shalhope, Robert E.: *Toward a Republican Synthesis: The Emergence of an Understanding of Republicanism in American Historiography*. *The William and Mary Quarterly*, 29. évf. 1972. 49-80.

⁸ Robbins 3-4., 19.

⁹ A „befolyásolás” (*patronage*) fogalma alatt a 18. századi brit politika résztvevői azt a módszert értették, melynek során az uralkodó egyes parlamenti képviselőknek, hogy megnyerje őket, jól jövedelmező risztségeket, állásokat adományozott, ezáltal biztosítva a kormány számára szükséges támogatást a törvényhozásban. (Erről részletesen magyarul lásd Borus György: *Politikai játékszabályok Angliában a 18. század közepén*. *AETAS* 1994/4. 55. (a továbbiakban: Borus); illetve Tandori Mária: *A reformmozgalom irányzatai a brit parlamentben az 1780-as évek elején*. *AETAS* 1994/4. 80-81.)

¹⁰ *Placemen*-nek nevezték a befolyásolás révén a kormány számára megnyert, az adományozott állás révén függő helyzetbe került képviselőket. (Magyarul részletesen lásd Borus 55., 64-65.)

¹¹ Robbins 8-16., 30., 378-385.

¹² James Harrington (1611-1677) – királypárti, majd köztársaságpárti politikus, politikai gondolkodó. *The Commonwealth of Oceana* (1656) című nagyhatású politikaelméleti mű szerzője. Marchamont Nedham (1620-1678) – újságíró, a modern politikai újságírás előzményének tekinthető számos lapot indított az 1640-50-es években (például *Mercurius Britannicus*, *Mercurius Politicus*). Edmund Ludlow (kb. 1617-1692) – katonai, politikus a Commonwealth idején. Királyellenes politikusként tagja volt az I. Károlyt halálra ítéelő bíróságnak, Cromwell protektorátusával is szemben állt. Sir Algernon Sidney (1622-1683) – politikus, a parlament támogatója és tisztségviselője a polgári forradalom idején, a személyes szabadságjogok szószólója. Cromwell protektorátusának ádáz bírálója. A skót felkelésben való részvétele miatt kivégzik. *Discourses Concerning Government* (1698) című műve nagy népszerűségnek örvendett az amerikai gyarmatosok körében. Henry Neville (1620-1694) – politikus, Harrington közeli barátja, Machiavelli műveinek angliai fordítója. *Plato Redivivus* (1680) című műve az angol felsőháznak vindikál nagyobb szerepet a kormányzatban a hatalmi egyensúly helyreállítás, az ún. „ősi alkotmány”-hoz való visszatérés érdekében. Andrew Marvell (1621-1678) – angol metafizikus

„valódi whigjei” vették át és fejlesztették tovább. Közéjük tartoztak John Trenchard, Thomas Gordon, John Toland és Lord Shaftesbury vagy Viscount Bolingroke.¹³ A 18. század közepének-végének gondolkodói közül Robbins Thomas Pownall, Richard Price, Joseph Priestly¹⁴ és mások, elsősorban a szabadság és kormányzat viszonyával kapcsolatos nézeteit elemzi, és hangsúlyozza ezek hatását az amerikai gyarmatok brit uralom ellen lázadó vezetőinek politikai ideológiájára és később az Alapító Atyák nézeteire.¹⁵

Robbins, amint azt művének alcíme is mutatja, az általa vizsgált eszmétörténeti hagyományt liberálisnak tekinti, és fontos szerepet szán benne Locke-nak, a lockeciánus természetjogi gondolkodásnak. Ugyanakkor a 18. századi „köztársaságpárti” politikai gondolkodók eszméi között több olyan elem is kimutatható, amely nem köthető szervesen a Locke által kidolgozott modellhez. Ezek jelentőségére későbbi, az amerikai gyarmatosok ideológiáját vizsgáló kutatók mutattak rá. Közéjük tartozik Bernard Bailyn, aki az amerikai forradalom és függetlenségi háború korát tárgyaló elemzéseiben¹⁶ átfogó képet igyekszik adni a forradalmi ideológiájának ismérveiről. Bailyn a Robbins által felfejtett eszmétörténeti vonulat jelenlétét részletezi az Újvilágban és bizonyítani törekszik, hogy az anyaországtól elszakadó gyarmatok elitje leginkább a 18. századi brit ellenzéki ideológiára épített, amikor a brit hatalom aktuális politikájával kapcsolatos félelmeinek hangot adott. A korabeli bírálatok közül a leggyakoribb az volt, amely a hatalmat a szabadság elleni összeesküvéssel vádolta. Bailyn szerint „... a forradalmi mozgalom lényege ... a szabadság ellen szótt, az egész angolszász világot behálózó összeesküvéstől való félelemben ragadható meg.”¹⁷ Úgy véli, ez volt az a gondolat, amely mintegy keretbe foglalja a brit ellenzék és a gyarmatosok általa vizsgált pamfletjeiben megfogalmazott, a klasszikus, a természetjogi és vallási hagyományokból, valamint az angol közjog és a felvilágosodás filozófiájából eredő eszméket.¹⁸ Az ellenzéki írók a valaha ideálisnak hitt brit kormányzati rendszer elkorcsosulásáról, romlásáról (*corruption*) beszéltek. Szerintük a végrehajtó hatalom funkcióját betöltő koronának (uralkodó és miniszterci) a zsarnoki hatalom kiépítésére irányuló törekvései ennek a folyamatnak a végső szaka-

költő, politikai pamfletíró, John Milton barátja. Cromwell támogatója, majd a Commonwealth idején Milton munkatársa.

- ¹³ John Trenchard (1662-1723) – földbirtokos, radikális pamfletíró. Independent Whig és Cato's Letters címmel írt, az amerikai gyarmatosok körében is ismert pamfletekben osztorozta a 18. század elejének Robert Walpole miniszterelnök nevével fémjelzett angol kormányzati gyakorlatát a szabadságjogok védelme és a korrupcióellenesség jegyében. Thomas Gordon (megh. 1750) – politikai pamfletíró, Trenchard szerzőtársa. John Toland (1670-1722) – író filozófus, deista. Harrington Oceana-jának kiadója. Lord Shaftesbury (Anthony Ashley Cooper) (1671-1713) – angol morálfilozófus. A lordok házában bírálta a walpole-i rezsimet, a szabadságjogok szószólójaként. Viscount Bolingbroke (Henry St. John) – (1678-1751) angol felsőházi politikus, pamfletíró. 1704-től 1708-ig hadügyminiszter, később külügyminiszter. The Craftsman című lapban folytatott hadjáratot a walpole-i kormányzat ellen, osztorozva annak korrupcióját. Működésének leírására először használta a *Robincocracy* (magyarul „robinnokrácia”) kifejezést.
- ¹⁴ Thomas Pownall (1722-1805) – angol kormánytisztviselő az észak-amerikai gyarmatokon az 1750-es években. Visszatérően az anyaországba, az 1760-as évek közepétől szorgalmazta a gyarmati adminisztráció reformját. The Administration of the Colonies (1764) című munkájában elkerülhetetlennek tartotta az amerikai gyarmatok függetlenné válását. Richard Price (1723-1791) – morálfilozófus. Lelkesen üdvözölte az amerikai és a francia forradalmat. A francia forradalmat dicsőítő munkájára (Discourse of the Love of Our Country) válaszul írta meg Edmund Burke Reflections on the French Revolution című művét. Joseph Priestly (1733-1804) – angol természettudós, unitárius lelkész. Rokonszenvezett az amerikai és francia forradalom eszméivel.
- ¹⁵ Robbins 386.
- ¹⁶ Bailyn, Bernard: Pamphlets of the American Revolution 1750-1776. Cambridge, Mass., 1965-től; The Origins of American Politics. New York, 1967.; The Ideological Origins of the American Revolution. Cambridge, Mass., 1992. (első kiadás 1967.) (a továbbiakban: Bailyn 1992.)
- ¹⁷ Bailyn 1992. xiii.
- ¹⁸ Bailyn 1992. 2. fejezet.

szát jelentették. Ugyanakkor azt is vallották, hogy a polgárok csak akkor képesek szembe szállni a szabadságuk ellen irányuló törekvésekkel, ha kellően erényesek, időben felismerik és csírájában fojtják el a zsarnoki tendenciákat. A brit birodalmat fenyegető korrupció, mely ellen az ellenzéki whigek nyomán az 1760-as évektől kezdve a gyarmatok elitjének egyes tagjai is egyre hangosabban emeltek szót, számukra intézményi és morális degenerációt is jelentett. Az Újvilág lakói az anyaországot behálózó és romlásba döntő korrupciót kritizálva érveltek az elszakadás mellett, mert csak így látták lehetségesnek, hogy a gyarmatok romlatlan, erényes polgárai elkerüljék a brit szigetek agóniájának tragikus végkifejletét, vagyis a szabadság elpusztítását. A gyarmatosok – különösen a tea törvény (1773) megszületése után – egyre bizonyosabbá váltak afelől, hogy szaporodnak azok a jelek, amelyek a korrupciónak a gyarmatokra való áttérjedésére, vagyis a szabadságuk ellen irányuló összeesküvés végső szakaszára utalnak.¹⁹ Bailyn idézi Thomas Jeffersont, aki 1774-ben a következőket írta: „... lehetséges, hogy a zsarnoki tettek eseti megnyilvánulásai a véletlennek tudhatók be, [azonban] az elnyomásra irányuló cselekedetek sorozata, amely visszavezethető egy konkrét időpontig és a miniszterváltások ellenére folytatódik, a napnál világosabban bizonyítja egy olyan terv létezését, melynek célja az, hogy szándékosan és szisztematikusan rabszolgaságba taszítsanak bennünket.”²⁰ Bailyn a forradalom utáni politikai berendezkedéssel kapcsolatban rámutat arra, hogy a korrupciótól való mentesség, illetve az erényesség tudata milyen fontos szerepet játszott a függetlenné amerikai politikai intézmények megformálásában. A gyarmatosok olyan köztársaságot kívántak létrehozni, amelynek remélhetőleg sikerül elkerülnie mind a zsarnokság, mind pedig az anarchia szélsőségeit és képes lesz megőrizni a szabadságot. A föderalisták által megálmodott alkotmány a „fékek és egyensúlyok” (*checks and balances*), valamint a hatalmak szétválasztásának (*separation of powers*) elve segítségével volt hivatott biztosítani, hogy a hatalom ne veszélyeztethesse a szabadságot a fiatal köztársaságban, és sikerüljön kiküszöbölni a korrupciót.²¹

Bailyn kutatási eredményeit egészítette ki és vitte tovább Gordon S. Wood *The Creation of the American Republic, 1776-1787* című könyvében²² és összegezte először a republikánus ideológia fő ismérveit. Robbinshoz és Bailynhez hasonlóan a 18. századi radikális whig politikuskor eszmerendszeréből vezette le az amerikai forradalmárok ideológiáját, egyúttal sokkal markánsabban fogalmazva meg annak utópisztikus természetét, eszményteremtő funkcióját. A gyarmatosok politikai eszménye – amint azt Wood hangsúlyozza – a köztársaság volt, amely nem kifejezetten kötődött államformához, de mindenesetre olyan államalakulatot jelentett, amely a közjót volt hivatva szolgálni. A köztársaság léte – vélték antik előzmények alapján a 18. század angolszász gondolkodói – szorosan összefügg az azt alkotó nép erkölcsével, jellemével. Az kizárólag olyan társadalomban maradhat fenn, ahol „takarékoság, szorgalom, mértékletesség” és „egyszerűség” jellemzi a polgárok életvitelét. Minderre azért volt szükség, hogy az egyén ellen tudjon állni az olyan csábításoknak, mint például az élvezetek, az anyagi javak hajszolása, vagy a luxusfogyasztás, amelyek elvonják figyelmét a közjó szolgálatától. Ez a nézet azzal a normatív republikánus elvvel függött össze, miszerint a köztársaság állampolgára számára követelmény, hogy az önérdeket alárendelje a közérdeknek. A szabadság republikánus felfogása tehát a pozitív szabadságot, a politikumban való részvétel szabadságát fogalmazza meg, és következképpen megengedi az egyéni szabadság korlátozását, ha az a közérdekkel, az egész szabadságával nem áll összhangban.²³

Wood nagy hangsúlyt fektet arra, hogy bemutassa, milyen szerepet játszott a fent vázolt ideál az egyes államok alkotmányainak létrejöttében, valamint a föderális alkotmánnyal kap-

¹⁹ Bailyn 1992. 46-51., 65-67., 86-93., 118-120.

²⁰ Bailyn 1992. 119-120.

²¹ Bailyn 1992. 139-143., 368-379.

²² Wood, Gordon S.: *The Creation of the American Republic, 1776-1787*. New York and London, 1993. (első kiadás: 1969.) (a továbbiakban: Wood 1993.)

²³ Wood 1993. 53-70.

csolatos vitákban, illetve miként módosultak az eredeti modell elemei. A forradalom időszakában az amerikai ideológusok számára az egyik legégetőbb kérdés az volt, alkalmasak-e a republikánus kormányzat megalkotására és fenntartására, valóban rendelkeznek-e azokkal az erkölcsi tulajdonságokkal, amelyek birtokában teljesíthetik a maguk számára megfogalmazott követelményeket. A vita leginkább akörül a kérdés körül folyt, hogy kellően erényes-e a függetlenné vált államok népe, nem rontotta-e még meg őket a fényűzés (*luxury*), a külföldről beáramló luxuscikkek fogyasztása és a jólét, nem vár-e rájuk ugyanaz a sors, mint a világtörténelem korábbi köztársaságaira.²⁴

Az amerikaiak – amint azt Wood megállapítja – az új államalakulatok létrehozásánál is a régi republikánus elveket követték, és az angol vegyes kormányzatot tekintették követendő példának. Az angolszász politikai hagyományban uralkodó volt az a nézet, miszerint Nagy-Britannia kormányzatának stabilitását és tökéletességét annak köszönheti, hogy a társadalom minden, eltérő érdekekkel rendelkező osztálya képviselteti magát benne. Ugyanakkor az a véleménykedés, mely szerint az amerikai köztársaság az érdekek szempontjából homogén társadalomra épül, megkérdőjelezte annak a szükségét, hogy az elit külön képviselertet kapjon a törvényhozásban. Ha nem az elit, hanem a nép nyerc kizárólagos képviselertet a hatalom centrumában – érveltek azonban az államok egyes politikusai –, a kétkamarás törvényhozás mindkét házában a nép akarata érvényesül. Az 1780-as évek közepére felerősödtek azok a hangok, amelyek a kétkamarás törvényhozás mindkét házában képviselt nép hatalmának korlátozását követelték az egyes államok kormányzataiban, és a republikánus erény romlásáról kezdtek el beszélni. Mi több, megjelent az a vélemény is, miszerint a nép elveszítette a képességét arra, hogy a közjót tartva szem előtt, korlátozza saját önös törekvéseit, mivel az országba áramló gazdagság, fogyasztási javak nyomán morális zuhlásnak indult. Az új alkotmány mellett agitáló föderalisták egy olyan kormányzati rendszer megalkotását szorgalmazták – hangsúlyozza Wood –, amely kiküszöböli az erényt veszített nép uralmából fakadó hátrányokat, és az erényt mintegy intézményi eszközökkel biztosítja.²⁵ Wood szavaival szólva „egy teljes egészében új és eredeti republikánus kormányzatot reméltek létrehozni –, egy olyan köztársaságot, amely nem igényli az erényes népet ahhoz, hogy fennmaradjon.”²⁶ Az alkotmányozás vitájában kristályosodott ki az a föderalista nézet, miszerint az újonnan létrejövő föderális kormányzat felső háza valójában az államok számára nyújtana képviselertet, míg az alsó ház az Unió lakosságának. Így egy új típusú kormányzati egyensúly jöhet létre.²⁷

Wood szerint az 1787-ben a szövetségi alkotmány megalkotásával, majd későbbi ratifikálásával létrejövő amerikai politikai rendszer újszerűsége abban állt, hogy az nem a különböző társadalmi csoportok vegyes kormányzatra jellemző képviseleten és egyensúlyán alapult, hanem pusztán a hatalmak szétválasztásának elvén. Ezt viszont az a felismerés tette szükségessé, hogy az amerikai társadalom maga nem homogén, hanem az egyéni érdekek pluralizmusára épül. Az érdekek közötti küzdelem viszont magán a népen belül, az azt alkotó egyének között folyik. Ezt a küzdelmet azonban csak az új kormányzati rendszer keretein belül lehet kordában tartani – érveltek az alkotmány hívei. Ebben a rendszerben a pozitív politikai szabadság eszméje a kortársak számára elveszítette jelentőségét – állítja Wood –, hiszen a nép kormányoz, és így a társadalom kvázi minden tagja részesülhet a politikai hatalomból. Megnövekedt viszont az egyéni szabadságjogok jelentősége, amelyeket meg kell védeni a másik egyén szabadságától, illetve a kormányzati hatalom túlkapásaitól. A föderalisták alkotmánya ugyanakkor szükségtelenné tette a republikánus erény ideálja által vezérelt nép eszményét, mivel az erényt politikai intézményekkel biztosítja. Az alkotmány ráadásul adaptálható a folyamatosan változó körülményekhez, és lehetővé teszi az állandó megújulást, cz-

²⁴ Wood 1993. 91-123.

²⁵ Wood 1993. 11., 18-19., 198-199., 237-245., 415-416., 447-448.

²⁶ Wood 1993. 475.

²⁷ Wood 1993. 553-558.

zel segítve elő a köztársaság fennmaradását. Wood mindezek alapján azonosítja az alkotmány elfogadását a klasszikus politika végével és az amerikai politikatudomány megszületésével.²⁸ Wood tehát ettől a történelmi pillanattól kezdve fogadta el Hartz tézisént, miszerint az amerikai politikai hagyomány lényege az egyéni érdekek pluralizmusán és az egyéni szabadságjogok védelmén alapuló kormányzati rendszer. Ebben a struktúrában már nem jelent veszélyforrást a nép erkölcsi romlása, hiszen az erényt az új föderális alkotmány volt hivatva biztosítani, és így a korrupciótól óvó republikánus ideológia is elveszítette jelentőségét.

Az 1970-es években azonban erőteljes kísérlet kezdődött a republikánus hagyomány időbeli és térbeli kiterjesztésére s alapelemeinek kibővítésére. E kísérlet legfontosabb mozzanata a cambridge-i politikafilozófia-történeti iskola kiemelkedő képviselője, J. G. A. Pocock nevéhez fűződik. Pocock munkáiban a reneszánsz itáliai városállamok egyes politikai gondolkodóinak műveit vizsgálta, azok hatását a 17. századi angol köztársaságpárti szerzők műveiben, s a 18. századi brit ellenzék és az Újvilág 18-19. századi politikusaiknak az eszméiben és retorikájában.²⁹ Pocock a locke-i liberális értelmezéssel szemben – azt tudatosan háttérbe szorítva – kísérlete megalkotni a republikanizmus szintézisét.³⁰ Egy olyan hagyományt igyekezett kimutatni a nyugati politikai gondolkodásban, amelynek elemeiről a fent említett szerzők is szóltak. Amit Pocock mindehhez hozzátett, az elsősorban a polgári humanizmus (*civic humanism*) fogalmának a tudatos alkalmazása a republikanizmus magyarázatánál, a republikánus episztemológia bemutatása, valamint az erény és korrupció ellentétpárnak a republikánus hagyományban való jelenlétének a hangsúlyozása és történeti perspektívába helyezése.

Pocock a republikanizmus eredét Arisztotelészig vezeti vissza, pontosabban a Hannah Arendt által Arisztotelésznek tulajdonított polgári humanizmus eszméjéhez.³¹ Eszerint az egyén csak mint *zōon politikon*, vagyis a politikai cselekvés szubjektumaként, a városállam közügyeiben aktívan részt vevő polgárként, valósíthatja meg a teljes értékű ember ismérveit. Az „ember természeténél fogva állami életre hivatott élőlény.” – mondja Arisztotelész.³² A Pocock által megkonstruált republikánus paradigma szerint az ily módon definiált egyének alkotják a görög poliszt, a római köztársaságot, az itáliai városállamot vagy az angol államot köztársaságként definiáló politikai gondolkodók *commonwealth*-jét. Mindezen államalakulatok célja a közjó megvalósítása, ami csak úgy érhető el, ha a politikumot alkotó egyének mindegyike részt vesz a politikában, és hozzájárul saját erényével a közjóhoz.

Pocock a republikánus episztemológiát annak időfelfogásával kapcsolja össze. A köztársaság, mivel ember alkotta és a politikum földi, partikuláris szférájába tartozik, múlandó képződmény. A történelem, a tapasztalat igazolta a klasszikus, reneszánsz és neoklasszikus gondolkodók számára azt az idő klasszikus, ciklikus felfogásából eredő nézetet, miszerint a történelem során köztársaságok születnek és pusztulnak el. Ezért Pocock utópiákként kezeli az általa vizsgált, a republikánus hagyomány építőköveiként kezelt szövegeket, amelyek egyik legfontosabb célja az, hogy megpróbáljanak válaszolni a kérdésre: miként tehető a partikuláris, időben múlandó köztársaság stabilná, mintegy örökkévalóvá. E kísérletek leírására használja Pocock az erény (latinul *virtus*, angolul *virtue*) és szerencse vagy fortuna (latinul *fortuna*, angolul *fortune*), illetve erény és korrupció (*corruption*) ellentétpárokat. A kiismerhetetlen fortuna, amely a reneszánsz Itáliában mind az egyén, mind pedig a köztársaság szá-

²⁸ Wood 1993. 15. fejezet.

²⁹ Pocock, J. G. A.: *Politics, Language, and Time. Essays on Political Thought and History*. Chicago and London, 1989. (első kiadás 1971.) 3. és 4. fejezet. (a továbbiakban: Pocock 1989.); *The Machiavellian Moment. Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton and London, 1975. (a továbbiakban: Pocock 1975.)

³⁰ Pocock 1975. 424.; vö. össze Pocock 1989. 144-145.

³¹ Pocock 1975. 550.; Arendt, Hannah: *The Human Condition*. New York, 1958.

³² Arisztotelész: *Politika*. Budapest, Gondolat, é.n. 8. Szabó Miklós fordítása.

mára a bizonytalan jövőt, a véletlenszerű események sorozatából álló csetlegességet (*circumstances*) szimbolizálja, pusztulást hoz arra, aki nem képes uralkodni felette.³³

Pocock itáliai republikanizmust tárgyaló elemzésének középpontjában Niccolò Machiavelli áll, aki számára az erény (*virtù*) fejezi ki azt a képességet, amellyel az eszményi római köztársaság rendelkezett, mely hódítással igyekezett úrrá lenni fortunán. Ehhez azonban olyan hadseregre volt szükség, amelynek katonái egyben a köztársaság állampolgárai is voltak, akik a közjóért és saját szabadságukért harcoltak. Róma és más köztársaságok hanyatlásának legfőbb okát Machiavelli abban látta – érvel Pocock –, hogy a polgár-katonák lemondtak fegyverforgató szerepükről. Ezáltal ugyanis elvesztették képességüket szabadságuk megvédésére, és a polgári humanizmus eszménye is megsérült, mivel a köztársaság polgára lemondott arról, hogy fegyvere révén hozzájáruljon a közjóhoz, a köztársaság védelméhez. Machiavellinél és néhány más kortársánál tehát – mutat rá Pocock – a katonai erény feltétele a polgárinak, és a köztársaság hanyatlásához vezet annak elvesztése, melynek nyomán a polgár-katonák helyét átveszik a fizetett martalócok, akiket a zsarnok saját népe ellen fordíthat, megfosztva őket szabadságuktól.³⁴ Ugyanakkor Pocock hangsúlyozza, hogy a stabil köztársaságnak létezett egy alternatív reneszánsz itáliai modellje. Ez viszont az az arisztotelészi-polübioszi³⁵ vegyes kormányzat hagyományára építő elképzelés volt, amely „Velence mítoszában” (*the myth of Venice*) öltött testet. Ez az elmélet, mely a korabeli Velencét tartotta ideális köztársaságnak, ahol a társadalom mindhárom eleme részt vesz a kormányzatban, a stabilitást az intézményi berendezkedésben vélte megtalálni, nem pedig az aktív katonai erény gyakorlásában – vagyis mechanizálta az erényt.³⁶

Pocock a korai angol nyelvű világban igyekszik kimutatni a két vonulat – a római és a velencei modell – továbbélését. Az angol polgári forradalom idején alkotó James Harrington³⁷ *The Commonwealth of Oceana* (1656) című munkájában olyan utópisztikus köztársaság ideálképét rajzolja meg, amely – Pocock értelmezésében – egyesíti Velence stabilitását Róma aktív hódításra való képességével, hiszen Oceana polgárai katonák is egyben, akik felváltva harcolnak, illetve vesznek részt a közügyekben, és választják vezetőiket. Harrington ugyanakkor hangsúlyozza a vagyon szerepét a katonapolgári lét és így az erény fenntartásában, illetve megőrzésében. Oceana köztársaságában csak a saját földdel rendelkező egyén lehet katoná és egyben polgár. A földvagyon teszi számára lehetővé azt, hogy fegyvere legyen, illetve, hogy részt vehessen a közügyekben. Ugyanez teszi lehetővé a számára azt is, hogy megőrizhesse függetlenségét a politikában. A függőség (*dependence*) a korrupció forrása, hiszen a másoktól – elsősorban anyagi értelemben – függő polgár nem a közjóért tevékenykedik, hanem megbízójának az érdekeit képviseli a kormányzatban.³⁸

Amint azt Pocock kimutatja, a Harrington által közvetített machiavellianus és polgári humanista eszmék köszönnek vissza a 17. század végi, 18. század eleji Angliában az állami szolgálatban álló fizetett, állandó hadsereggel kapcsolatos aggodalmakban, a parlamenti képviselők koronától való függetlenségére, valamint a gyakoribb választások követelésében. Ugyanakkor rámutat arra, hogy a 18. századra fortuna szerepét a korrupció veszi át, egy olyan erő, amely többé már nem független az egyéntől, nem a véletlennel van összefüggésben, mivel a társadalomban gyökerezik. A 18. század elejének Angliájában a tengeri terjesz-

³³ Pocock 1975. 3. k; 36-43.

³⁴ Pocock 1975. 6-7. fejezet.

³⁵ Pocock 1975. 77. Az i. e. 2. században élt görög Polübiosz, a római köztársaság történetírója azt vallotta, hogy csak az a kormányzat kerülheti el a minden államra érvényes romlást, illetve lehet stabil tartósan, amely egyesíti az Arisztotelész által meghatározott arisztokrácia, monarchia és demokrácia kormányzati formákat. Pocock szerint ez az elmélet öltött testet a későbbiekben – némileg módosulva – Velence mítoszában és az angol vegyes kormányzatról vallott elképzelésekben.

³⁶ Pocock 1975. 99-100.

³⁷ Vcsd össze 12. sz. jegyzet.

³⁸ Pocock 1975. 11. fejezet.

kedés, a kereskedelem fejlődése és a háborúskodások nyomán fokozódó állami szerepvállalás olyan új jelenségekben öltött testet, melyek közül számos – elsősorban az államadosság megjelenésével összefüggésben – kiváltotta a kortársak bírálátát. Pocock szerint ez a kritika továbbra is az erény-korrupció koordinátái között fogalmazódott meg: az ún. „country” whigek (Caroline Robbins ellenzéki whigjei) szenvedélyes szavakkal keltek ki az államadosság kezeléséből, annak kamataiból élő brókerek, alkuszok, spekulánsok, adóbehajtók, állami alapok tulajdonosai ellen, akik szerintük a saját zsebükre dolgozván parazitákként élőködtek a köz javán. Ráadásul közülük sokan, így például az állami bank vezetői, magától a végrehajtó hatalomtól függtek, és ezért nem rendelkeztek azzal az erénnyel, ami a közérdek szolgálatára indította volna őket. Emiatt nem felelhettek meg a harringtoni függetlenség kritériumának. Ők voltak a végrehajtó hatalmat kiszolgáló, ún. „court” párt tagjai. Az „country” whigek eszményi állampolgára a földtulajdonnal bíró, abból élő, ezért független gentry (Harrington szabad földbirtokosa), akit még nem fertőzött meg a modern világ gazdagsága, a luxus és az élvezetek, aki az önérdék helyett a közérdeknek szentelheti a figyelmét.³⁹

Amerikával kapcsolatban Pocock – többek között Bailyn és Wood elemzésére támaszkodva, de ugyanakkor Wooddal ellentétben – a republikánus hagyomány 1787 utáni továbbéléséről beszél. Rámutat arra, hogy az általa értelmezett republikanizmus alapelvei kimutathatók az Újvilágban a „klasszikus politika vége” után is. Egyfelől Thomas Jefferson agrárianizmusában, aki számára a földből élő mezőgazdasági kistermelők társadalmja jelentette az ideáltípust. Másrészt a szabad földbirtokosok sokasága képezte a polgárokból álló milícia alapját, melynek tagjai a közjó védelmében fogtak fegyvert. A kortársak egy részének szemében Andrew Jackson erényes – mert a közjóért harcoló – *yeoman* katonákkal aratott győzelmet a korrupció – mert pénzért harcoló és nem a köztársaság szabadságát oltalmazó – brit hadsereg felett New Orleansnál 1815 januárjában. Ugyanakkor a területi expanzió – a korábbi értelmezések fényében – nem más, érvel Pocock, mint a republikánus, a földtulajdonban gyökerező erény kiterjesztve való megőrzésének a kísérlete: Az amerikai köztársaság csak úgy óvhatja meg erényét a kereskedelem korának kihívásaival és csábításaival szemben, ha elegendő földterület áll rendelkezésére ahhoz, hogy elkerülje az ipari forradalom proletárjainak és tőkésének a konfliktusát, hogy el tudja tartani a szabad mezőgazdasági termelők sokaságát. Mi több, érvel Pocock, az amerikai küldetéstudaton alapuló terjeszkedés és a republikánus hagyomány összefüggésbe hozható. Ugyanis a 19. századra felmerült annak a lehetőségge, hogy Amerika az erény kiterjesztésével nem csupán saját köztársasági berendezkedését konzerválhatja, hanem másokat is hozzásegíthet annak elsajátításához.⁴⁰

Pocock tézisé a republikánus hagyomány amerikai folytonosságáról 1787 után más munkák is megerősítették. A föderális alkotmány ratifikációjával kapcsolatos vitákat, az antiföderalisták és a Jefferson-féle Republikánus Párt ideológiáját vizsgálta és elemezte Lance Banning a republikánus paradigma keretci között.⁴¹ Szerinte a ratifikációs vita során erőteljesen jelen volt az a 18. századi brit radikális whigeiktől átvett gondolat, mely szerint a vegyes, kellően kiegyensúlyozott kormányzatot biztosító politikai berendezkedés létrejöttének pillanatától hajlamos a degenerálódásra, mivel a kormányzat egyes ágai szükségszerűen terjeszkednek, túlhatalomra törekszenek. E premissza tette lehetővé, hogy mind a föderalisták, mind pedig az antiföderalisták az alkotmány kényes egyensúlyának megbomlásáról beszéljenek, s a romlás retorikáját alkalmazzák egymással szemben az 1780-90-es évek politikai küzdelmeiben.⁴² Az antiföderalisták a föderalisták szövetségi alkotmányával kapcsolatban a de-

³⁹ Pocock 1975. 12-14. fejezet.

⁴⁰ Pocock 1975. 15. fejezet.

⁴¹ Banning, Lance: The Jeffersonian Persuasion. Evolution of a Party Ideology. Ithaca and London, 1978. (a továbbiakban: Banning 1978.); Republican Ideology and the Triumph of the Constitution, 1789 to 1793. William and Mary Quarterly, 31. évf. 1974., 167-188. (a továbbiakban: Banning 1974.)

⁴² Banning 1974. 174-175.; Banning 1978. 92-93., 104-105.

mokratikus elemnek a monarchikus és arisztokratikus – vagyis a végrehajtó hatalommal és a szenátussal – szembeni háttérbe szorulásáról és a rendszer romlásáról beszéltek. A föderalisták közül ugyanakkor számosan a demokratikus elem túlsúlyára panaszkodtak, míg akadtak olyanok – föderalisták és antiföderalisták egyaránt –, akik a végrehajtó hatalom, vagyis a monarchikus elem túlsúlyától tartottak.⁴³ Az 1790-es években – Banning szerint – új elemmel bővült a föderalisták elleni republikánus retorika, ami azonban semmiképpen nem volt ismeretlen a 18. századi brit ellenzéki irodalmat és a forradalom politikai pamfletjeit ismerő korabeli amerikaiak számára. Alexander Hamilton pénzügyminiszter gazdaságpolitikáját annak antiföderalista ellenzői úgy állították be, mintha az a walpole-i pénzügyi manőverek másolása lett volna. Az államadósság kezelésére létrehozott nemzeti bank (*First Bank of the United States*) az ő szemükben olyan folyamat része volt, amelyben a végrehajtó hatalom különböző technikák segítségével a pénz uralmát akarta megvalósítani az államadósság finanszírozásának a látszatával. Hamilton célja mindezzel nem lehet más – érveltek az őt támadó politikusok –, mint a brit kormányzati rendszer meghonosítása Amerikában, ami a szabadság és a köztársaság végét jelentené.⁴⁴ Banning szerint ez a föderalista összcsekvésről szóló elmélet képezte a republikánus párt létrejöttének, majd az elnökválasztásokon aratott győzelmének alapját az 1790-es években, illetve 1800-ban. A kampány során a párt súlyos kritikával illette az Adams kormány Anglia-barát külpolitikáját, mondván, hogy az olyan háborúba készül belesodorni az Egyesült Államokat, amelyben a szabadságot képviselő Franciaország ellen kell harcolnia a despotizmust megtestesítő Anglia oldalán.⁴⁵ Ugyanígy a republikánus szabadságnak a terjeszkedő központi hatalommal szembeni megóvásának és a monarchia kiépítése megakadályozásának a szükségét hirdetve tiltakoztak Virginia és Kentucky államok törvényhozásai az ún. Alien és Sedition Act-ek ellen 1798-ban és 1799-ben.⁴⁶

Arra a kérdésre, hogy a republikánus párt hű maradt-e elveihez hatalomra kerülése után, Banning felemás választ ad. Véleménye szerint a jeffersoni adminisztráció számos, a republikánus eszményeknek megfelelő intézkedést hozott. Ezek közé sorolható a diplomáciai testület és a hadsereg létszámának és az államadósságnak a csökkentése a takarékos állam eszménye jegyében, a háború halogatása Nagy-Britanniával az állandó hadseregtől és a végrehajtó hatalom megerősödésétől való félelem miatt, valamint az embargó alkalmazása az importált brit áruk ellen, amelyek „luxuscikknek” minősültek. Ugyanakkor azonban a végrehajtó hatalom korlátozásának elvével ellentétes döntések – például a Louisiana terület megvásárlása Napoléontól 1803-ban – azt bizonyítják, hogy Jefferson nem követte következetesen a republikánus elveket. Ráadásul az 1812. évi háború nyomán nőttek az adók, megmaradt a felduzzasztott létszámú hadsereg, és a kormány nagyarányú gazdasági aktivitásba fogott a honi ipar fejlesztése érdekében.⁴⁷

Robert E. Shalhope Thomas Jeffersonnak az 1812-es háborútól kezdve egyre erőteljesebben megfogalmazott, a korabeli, a modernizáció folyamatával összefüggő politikai és gazdasági változásokat bíráló nézeteiben mutatja ki a republikánus ideológia hatását.⁴⁸ Az iparosodással, urbanizációval, a gazdasági munkamegosztás növekedésével Amerika Jefferson szemében a korrup, romlott Európa mintáját kezdte el követni. Ezt jelezték számára a gomba módra szaporodó bankok, a hitel megnövekedett szerepe a gazdaságban, valamint az állam

⁴³ Banning 1974. 175-177.; Banning 1978. 109-124.

⁴⁴ Banning 1974. 182-184.; Banning 1978. 126-160.

⁴⁵ Banning 1974. 184.; Banning 1978. 208-246.

⁴⁶ A két állam törvényhozása Thomas Jefferson és James Madison által megfogalmazott határozatokban ítélte el a John Adams kormány által előterjesztett – elsősorban a francia forradalom amerikai hatását kiküszöbölendő –, a stabilitás védelmét a külföldiek állampolgársága elnyerésének szigorításával, valamint a sajtó- és szólásszabadság korlátozásával szolgáló törvényeket.

⁴⁷ Banning 1978. 276-277., 279-280., 289., 292., 299-301.

⁴⁸ Shalhope, Robert E.: Thomas Jefferson's Republicanism and Antebellum Southern Thought. *The Journal of Southern History*, 42. évf. 1976. 529-556.

szerepének a növekedése a gazdaság irányításában védővámok és a növekvő adók révén. Mindezek a folyamatok, vélte Jefferson, szükségyszerűen aláássák a nép erényét, és a köztársaság romlásnak indulván hamarosan eltűnik a történelem süllyesztőjében. Az új, születőben lévő modernitás világát Jefferson az Északkal azonosította, míg a Délben vélte megtalálni az agrárius republikánus értékek képviselőjét. 1820-tól kezdve, amikor az ún. Missouri egyezményt⁴⁹ megelőző vita a szekcionalista ellentéteket újra felszínre hozta, Jefferson egyre inkább úgy látta, hogy az Észak rá kívánja erőszakolni a Déltre a modernizmuson alapuló rendszerét. Olyan komolyan tartott az Észak korrumpáló hatásától, hogy többek között javasolta, a Déli államok diákjai ne tanuljanak északi egyetemeken, megóvando őket az északi eszmék és értékek káros hatásától.⁵⁰

Az 1970-es évekre megjelent a republikánus ideológia olyan jellegű vizsgálatának az igénye is, amely annak a kultúrához való kapcsolódási pontjait igyekezett bemutatni. Ezek sorába tartozik Robert Kelly történeti áttekintése és interpretációja.⁵¹ Kelly tanulmányának középpontjában azoknak az ideológiai és kulturális tényezőknek a vizsgálata áll, amelyek az amerikai politikai élet résztvevőinek döntéseit, választásait befolyásolták. Ezek alapján különíti el a republikanizmus négy regionális változatát, melyek a helyi szinten érvényesülő vallási és etnokulturális tényezők, valamint a nemzeti elit eszméinek hatására alakultak ki. Az új-angliai, moralisztikus republikanizmus olyan köztársaságot képzel el, ahol a puritán vallási és morális értékek alapján szerveződő társadalom a szorgalmas, világi hívságokat elutasító, a közösség javára munkálkodó egyénkekből áll. Ezeket az értékeket egy erős központi kormányzat volt hivatott védelmezni. Ezzel a modellel szemben állt a déli fehér ültetvényesek libertinus republikanizmusa, amely a központi kormányzat szerepét minimalizálva olyan köztársaságot kívánt létrehozni, ahol minden fehér férfi a szabadság lehető legnagyobb fokát élvezi. Az ültetvényesek gyanakvással tekintettek minden intézkedésre, amely a központi kormányzat gazdasági befolyását erősítette a helyi ügyekben. A harmadik regionális irányzathoz, az egalitáriánus republikanizmushoz az ún. középső államok (New York, Pennsylvania) skót-ír származású presbiteriánus lakói tartoztak, valamint azok szövetségesei, kálvinista és lutheránus vallású németek és holland farmerek. Az angol etnikum befolyásával szemben fellépve elítélték a társadalmi hierarchiát, a tekintélyelvűséget, továbbá a kormányzat és az üzleti világ közötti összefonódásokat. Számukra az egyik legfontosabb érték az individualizmus volt. A Kelley által meghatározott negyedik irányzat szintén ehhez a régióhoz kötődött, ám hívei etnikai hovatartozásukat tekintve nagyvárosokban élő angolok, míg vallásukat illetően kvékerek, anglikánok vagy kongregacionalisták, s a kereskedő vagy pénzügyi elithez tartoztak. Az erős központi kormányzat hívei voltak, és elsősorban a kereskedelemre épülő nemzetgazdaságot képzeltek el. A déli, elsősorban virginiai ültetvényesek – Jefferson és Washington vezetésével – a nyugati terjeszkedést előmozdítandó erős központi kormányzatot óhajtvá szövetkeztek a középső államok nacionalistáival, és részben ennek a szövetségnek lett az eredménye az 1787-es szövetségi alkotmány. Útjaik azonban hamarosan szétváltak. A középső államok nacionalistái és az új-angliai moralisztikus republikánusok politikai frígye révén létrejött a föderalista párt. Az általuk megalakított kormány angolbarát, franciellenes és kereskedelem-centrikus politikát követett. Az ellenük fellépő antiföderalisták a déli ültetvényesek és a középső államok egalitáriánus republikánusaiból kerültek ki. Az utóbbiak a li-

⁴⁹ Az ún. Missouri Compromise révén Missouri rabszolgatartó államként lépett be az Unióba, míg, hogy fennmaradjon az egyensúly a szabad államokkal, Massachusettsból új államként leválasztották Maine-t. Az egyezmény arról is rendelkezett, hogy a 36 fok 30 perc földrajzi szélesség vonalától északra fekvő területeken nem jöhet létre rabszolgatartó állam. Az egyezményt 1854-ben visszavonták.

⁵⁰ A korai időszak republikanizmusáról lásd még Buell, Jr., Richard: *Securing the Revolution: Ideology in American Politics, 1789-1815*. Ithaca, 1972.; Kerber K., Linda: *Federalists in Dissent. Imagery and Ideology in Jeffersonian America*. Ithaca and London, 1970.

⁵¹ Kelly, Robert: *Ideology and Political Culture from Jefferson to Nixon*. *American Historical Review*, 82. évf. 1977., 531-546.

bertinusokkal léptek szövetségre annak érdekében, hogy megakadályozzák az angol gyökerű, elitista kultúra felsőbbrendűségében hívő és azt hegemon szerepre juttatni kívánó föderalisták hatalomra kerülését – mutat rá Kelley. A Jefferson-féle Republikánus Párt győzelmével 1800-tól kezdődően hatvan éven keresztül a déli és középső államok ellenőrizték a központi kormányzatot, vagyis a republikánizmus általuk képviselt libertinus és egalitáriánus verziója nyert erős képviselést a nemzeti politika szintjén: a hangsúly a lokális hatalomra, illetve a kereskedelemről a mezőgazdaságra, kelet helyett nyugatra helyeződött át. Az első pártrendszer (Föderalista és Republikánus Párt) felbomlását követően a politikai erők újrendeződése a Demokrata és Whig pártok által képviselt keretekben már nem annyira regionális vonalak mentén történt, hiszen mindkét párt rendelkezett támogatókkal az államok mindegyikében. A különbségek az általuk képviselt értékekben ugyanakkor továbbra is a régi libertinus-egalitáriánus, illetve moralista-nacionalista ellentét alapján írhatók le – véli Kelley. A demokraták bírálták az állami beavatkozást a gazdaságban és támadták a nemzeti bankot, hangsúlyozták a helyi hatalom prioritását, míg a whigek fokozottabb gazdasági szerepvállalást vártak el a központi kormányzattól. A kulturális különbségek szintén jelentősek voltak a két politikai párt hívei között. A demokratákat általában az alkalmazotti rétegekkel, német vagy ír származású, nyughatatlannak, laza erkölcsűeknek tartott elemekkel hozták összefüggésbe ellenfeleik, míg a whigek a rend pártjaként, a társadalom felső rétegéből kikerülő, angol származású bankárok, tulajdonosok, az antialkoholista mozgalmat támogatók erős morális tudattal bíró csoportjaként léptek fel. Kelley szerint a második pártrendszer bukása után a Lincolnt 1860-ban elnöknek jelölő Republikánus Párt folytatta a whig moralisztikus hagyományt és az amerikai polgárháború ily módon a két fajta republikánus ideológia és kultúra összeapásaként is értelmezhető.

A republikánus ideológia és kultúra egyes társadalmi csoportokhoz kötődő változatai is hamarosan a kutatás középpontjába kerültek. A republikánizmus nőszempontú vizsgálatának első átfogó kísérlete Linda K. Kerber nevéhez fűződik, aki *Women of the Republic* című munkájában vizsgálta a republikánus ideológia hatását a 18. század vége, 19. század eleje amerikai nőideáljának a megformálásában.⁵² Kerber az amerikai feminista történetírás eredményeire építve hangsúlyozza, hogy a forradalom és a köztársaság korai időszakában a nők jogi és politikai szempontból nem számítottak a férfikkal egyenrangú állampolgároknak. Házasságra lépve elveszítették vagyonukat, így a republikánus nézetrendszer alapján nem tekintették őket szabad, független és a politikában felelősséggel részt vállalni tudó állampolgároknak. Mi több, a 18. századi gyarmatosok az erényt fenyegető, a luxusfogyasztásban, a függőségben gyökerező korrupciót a nőiség attribútumaival ruházták fel. Az amerikai forradalom idején és az azt követő időkben általánosan elterjedt volt az a nézet, miszerint a nők nem lehetnek jó hazafiak, mivel nem képesek arra, hogy a magánérdekeiket alárendeljék a közérdeknek.⁵³ Ugyanakkor a forradalom során az amerikai nők számára lehetőség nyílt arra, hogy bizonyos tevékenységeken keresztül bizonyítsák, hűségese polgárai lehetnének a köztársaságnak, illetve, hogy a magánszféra, az otthon világában is képesek a közjó szolgálatára. A brit áruk bojkottjában való részvételük jelentette az első lépést az otthon gazdaságának és a patrióta nőknek a politikához való kapcsolódásához, hiszen a háztartások fogyasztása nemzeti üggyé vált ebben az időszakban. Később a forradalmi háborúban harcoló csapatokat kiszolgáló nők (szakácsok, mosónők, ápolónők) tevékenységükkel szintén hozzájárultak a korabeli nőkép politizálásához.⁵⁴ E folyamat betetőzését a függetlenség elnyerését követően kialakuló ún. „republikánus anyaság” (*Republican Motherhood*) eszménye jelentette, amely jelentősen felértékelte az amerikai nők szerepét a fiatal köztársaságban: az ideál szerint a köztár-

⁵² Kerber K., Linda: *Women in the Republic. Intellect and Ideology in Revolutionary America*. New York & London, 1986. (első kiadás 1980.) (a továbbiakban: Kerber 1986.)

⁵³ Kerber 1986. 7., 9., 31-36.

⁵⁴ Kerber 1986. 38-41., 55-60.

saság asszonyai az otthon világában válhatnak igazi hazafiakká, illetve gyakorolhatják a polgári erényt azzal, hogy erényes polgárokat nevelnek a köztársaság számára. Ez ugyanakkor a nők oktatásának igényét is legitimizálta, amennyiben az újonnan megnyíló leányiskoláknak olyan anyákat kellett nevelniük a jövő számára, akik a haza szolgálatára oktatják gyermekeiket. Kerber szerint a republikánus anyaság jelentős ideológiai szerepét annak is köszönhetette, hogy az iparosodáshoz és urbanizációhoz kötődő, a köztársaság erkölcsi hanyatlásával kapcsolatos félelmek miatt a kortársak közül sokan a domesztikált női szerepben látták az egyetlen biztosítékot a republikánus erény megőrzésére. Ez az ideál ugyanakkor, bár a nők számára virtuálisan megszüntette a különbséget magán- és közszféra között, paradox módon, de logikusan – mutat rá Kerber – hozzájárult az amerikai nők politikai életből való kirekesztettségéhez a konzerválásához: a forradalom után még hosszú ideig kénytelenek voltak beérni a republikánus anyaság által nyújtott meglehetősen korlátozott politikai szereppel.⁵⁵

A republikánus értelmezés különböző társadalmi csoportokra való kiterjesztésének részéként az amerikai nagyvárosi munkásság republikánus szempontú vizsgálata is hamarosan kezdetét vette. Az ehhez kapcsolódó munkák sorába tartozik Scan Wilentz *Chants Democratic* című könyve,⁵⁶ amely a New York-i ipari munkásság kialakulásának a folyamatát mutatja be a 18. és 19. század fordulóján, s követi annak öntudatra ébredését a polgárháború időszakáig. Ennek a nagyhatású munkának fontos részét képezi a munkásság republikanizmusának a vizsgálata egy olyan időszakban, amikor a saját termelőeszközökkel dolgozó kézművesek (*artisans*) munkájára épülő termelés hanyatlásával párhuzamosan az amerikai nagyvárosokban gyökeret verő, a bérmunkások tömegének munkáján alapuló, az amerikai gazdaság és társadalom arcukat gyökeresen átalakító gyári tömegtermelés válik meghatározóvá. Ebben a közegben a republikanizmus – amint azt Wilentz hangsúlyozza – fontos ideológiának bizonyult: segítségével a társadalmi és gazdasági jelentőségüket elveszítő kézművesek olyan ideált fogalmaztak meg, amit szembe lehetett állítani a kialakulóban lévő új társadalmi viszonyokkal.

A New York-i kézműves társadalom a 19. század húszas éveitől kezdve a dezintegráció jeleit kezdte mutatni: a tanoncok és mesteremberek viszonya lassan átalakult – az előbbiek már nem ellátás fejében, hanem a szülőknek fizetett munkabérért dolgoztak; a mester-segéd kapcsolat is egyre inkább a munkabérben kifejeződő piaci viszonyok határozták meg. A mesterek egyre gyakrabban alkalmaztak olcsó, szakképzetlen munkacsoportot (nőket és gyermekeket), akik a termelési folyamat egyes szakaszaiban egyre nagyobb számban vettek részt. Ugyanakkor a mestereket és segédeket egyre inkább elváltató érdeklentéket ebben az időszakban még elfedte a kézműves közösség összetartozásának, illetve a nincstelen szegénységűektől és a kereskedőktől való elkülönülésük tudata. Az összetartozást voltak hivatva demonstrálni például a New York-i kézművesek ünnepségei, a középkori angliai céhekéhez hasonló felvonulásai, amelyek egyúttal azt is hirdették, hogy az egyes szakmák mesterei és segédei a köztársaság politikai közösségének szerves részét képezik: a zászlókon, címeren megjelenő jelzők hangszúlyozták, hogy az egész nemzetnek szüksége van az illető szakma munkájára, mellyel az hozzájárul a nemzet jólétéhez. Ezekben az ünnepségeken a mesterségek képviselői a republikánus ideológiától áthatott beszédekben elítélően szóltak az Óvilág korruptségéről, szembeállítva azt az amerikai köztársaság ideáljával és annak republikánus értékeivel (függetlenség, erény, a közjó szolgálata), melyekkel ugyanakkor azonosították magukat a kézművesműhely által megtestesített eszményekkel is. Emiatt – érvel Wilentz –, ez

⁵⁵ Kerber 1986. 10., 227., kk., 231., 283-288.

⁵⁶ Wilentz, Scan: *Chants Democratic. New York City and the Rise of the American Working Class, 1788-1850.* New York and Oxford, 1986. (első kiadás 1984.) (a továbbiakban: Wilentz)

a kézműves republikánus ethosz valójában a jeffersoni erényes farmer eszménye nagyvárosi megfelelőjének tekinthető.⁵⁷

Wilentz hangsúlyozza, hogy 1860-ra néhány kivételtől eltekintve – hajóépítők, hentesek, pékek – az iparosodás és a piaci viszonyok robbanásszerű fejlődése nyomán az egyes szakmákat jellemző közösségi tudat is fokozatosan felbomlott, ami együtt járt a kézműves republikánus ideológia válságával is. A verseny növekedésével, a munkafolyamatok specializálódásával járó jelenségekkel, a gyári bérmunkások hadának valóságával már egyáltalán nem állt összhangban a független, erényes, a saját munkájából – és tulajdonából – élő mester/iparos republikánus eszménye. A republikánus értékek mindazonáltal továbbéltek és fel-felbukkantak, de már nem a kézműves műhelyekben, hanem a manufaktúrákban, ipari üzemekben dolgozó New York-i munkásság egyes csoportjainak, a trade unionok (kb. szakszervezet) retorikájában. Az 1830-as években a szerző által „klasszikus republikánus trade unionizmus”-ként aposztrofált irányzat (*classical republican trade unionism*) például sürgette a visszatérést a jeffersoni idők harmóniájához, egy korrupciótól mentes Amerikához, melynek romlását a törhető, pénzéhes új arisztokrácia megjelenésének tulajdonította. A republikánus ideológia logikájára építve úgy érvelt, hogy a tőkés viszonyok által válnak a korrupció forrásává, hogy a munkásságot függővé teszik a tulajdonosoktól. Ez az ideológia – mutat rá Wilentz – az egykori kézművesjelképekben öltött plasztikus formát: az unionisták számos olyan szimbólumot, jelszót vettek át, amelyek a republikánus eszményeket fejezték ki. A felvonulásokon a különböző szakmák képviselői a munkaadóktól való elkülönülésük mellett a köztársasághoz való hűségük mellett is hitet tettek.⁵⁸ A trade unionok tehát – Wilentz elemzése alapján – az egykori műhelyek örököseiként, a republikánus erény letéteményeseiként léptek fel.

A republikanizmus-kutatás fontos részét képezik azok a kísérletek is, amelyek annak a politikai gazdaságtanhoz kapcsolódó vonatkozásait elemzik. Az alábbiakban ezek közül két munkát emelek ki. A republikanizmus politika- és alkotmányelméleten túli vonatkozásaira koncentrálna a korai köztársaság, a jeffersoni korszak politikai gazdaságtanát vizsgálja Drew R. McCoy *The Elusive Republic. Political Economy in Jeffersonian America* című művében.⁵⁹ A jeffersoni politikai gazdaságtannal kapcsolatos elképzelések – amint azt McCoy hangsúlyozza – a republikánus tézisen alapuló, a köztársaság politikai és erkölcsi hanyatlásának folyamatát igyekezett lassítani, arra gazdaságpolitikai megoldást kidolgozni. Jefferson tisztában volt azal, hogy az erényes szabad farmerek köztársasága a társadalmi és gazdasági változások, az ipar és kereskedelem fejlődése nyomán nem tartható fenn; ugyanakkor remélte, a változások káros következményei időben késleltethetők, és Amerika még hosszú ideig el tudja kerülni az iparosodó, szabad földekkel már nem rendelkező európai államok sorsát, ahol az agrárius, a gazdasághoz kötődő erény már a múlté, s a kereskedelem fejlődésével együtt járó specializáció kitermeli a modern idők barbárait, az ipari munkásságot, akik annak dehumanizált „melléktermékeként” veszélyeztetik az állam stabilitását.⁶⁰ Adam Smith antimercantilista nézetei alapján Jeffersonék úgy vélték, hogy amíg egy társadalom nem aknázza ki teljes mértékben a mezőgazdaságra épülő fejlődési fok nyújtotta lehetőségeket, addig a mester-ségesen, állami eszközökkel, a luxustermékek előállítására létrehozott manufaktúrák, illetve a gazdasági fejlődés természetes folyamatába való állami beavatkozás a korrupció forrását jelentik.

Amint arra McCoy rámutat, az amerikaiak számára a forradalomtól az 1812-es háborúig terjedő időszakban a republikanizmus problémája olyan kérdésekkel állt szoros összefüggésben, mint például, hogy mely fejlődési fokozaton lehetséges a republikánus rend megvalósítása; az amerikai társadalom ezen a fejlődési fokon állt-e; és ha igen, meddig képes ezen

⁵⁷ Wilentz 33-34., 60., 91-94.

⁵⁸ Wilentz 108-142., 238., 244-246.

⁵⁹ McCoy, Drew: *The Elusive Republic. Political Economy in Jeffersonian America*. Chapel Hill, 1980. (a továbbiakban: McCoy)

⁶⁰ McCoy 9-10., 13-15., 19-40.

a szinten maradni; mi az állam szerepe a republikánus rend létrehozásában és megőrzésében. A válaszok ezekre a kérdésekre elsősorban a kereskedelemhez való viszony változásában formálódtak az 1760-as évektől kezdve. McCoy megállapítja, az amerikai köztársaság politikusai nem voltak kereskedelemellenesek, mivel úgy gondolták, hogy a kereskedelem, az egyént önfegyelmre és szorgalomra készítette, az erényt erősíti. Ráadásul úgy vélték, hogy a mezőgazdasági termékek exportjára specializálódó köztársaság érdekelt a szabadkereskedelmi elvek fenntartásában, hiszen azok a külföldi piacra termelő erényes farmereket és ezáltal a köztársaság stabilitását erősítik. Az 1780-as évekre azonban a szabadkereskedelem erejébe vetett hitükben csalódtak az amerikaiak: a Nagy-Britanniával folytatott kereskedelemben a köztársaság alulmaradt, és a pénzáramlás károsan érintette a nemzetgazdaságot. Ezért felerősödtek a luxusfogyasztás és a külkereskedelem elleni hangok, amelyek a korrupcióra, a republikánus erény hanyatlására figyelmeztettek. Az Alexander Hamilton pénzügyminiszter nevével fémjelzett föderalista gazdaságpolitikát ostorozó, Jefferson vezette republikánusok a republikánus közgazdaságtan fent ismertetett filozófiájának jegyében kritizálták a külkereskedelem fokozottabb támogatását, amely a merkantilista, a gazdaság természetes fejlődését mesterséges eszközökkel befolyásolni kívánó európai gyakorlatra emlékeztette őket.⁶¹

A republikánus párt hatalomra kerülésével Amerikát a társadalmi fejlődés mezőgazdasági fokán kívánta konzerválni, amit – hangsúlyozza McCoy – két eszközzel igyekezett elérni: a szabad földterület növelésével a farmergazdaságok számára, illetve az általuk megtermelt mezőgazdasági fölösleg elhelyezése érdekében kereskedelmi expanzióval. Ezt a megoldást a Thomas R. Malthusnak a túlnépesedés problémájára rámutató elméletére reagálva dolgozták ki. Jefferson Amerika speciális helyzetére hivatkozva (nagy területű szabad földek) tagadta, hogy ott a túlnépesedés természetes (biológiai) oka lehet a társadalom hanyatlásának, hiszen a nyugat mintegy biztonsági szelepként működve el tudja látni földdel és kenyérral a népességfölsöleget. E gazdaságpolitika gyakorlati megvalósítására került sor akkor – érvel McCoy –, amikor Napoléontól Amerika megvásárolta a Louisiana területet, amely robbanásszerűen megnövelte a köztársaság. Ugyanakkor problémaként jelentkezett a hamarosan megjelenő mezőgazdasági fölösleg, melynek külföldi piacokon történő értékesítése agresszív külpolitikát igényelt – márpedig Amerika a hagyományos republikánus elszigetelődés elvét igyekezett követni. Az 1807-ben meghirdetett embargó, illetve az 1812-es háború Nagy-Britanniával – paradox módon – a republikánus elvek megsértésével szolgálta a republikánus célok elérését, amennyiben az agrártársadalom konzerválásához nélkülözhetetlennek bizonyuló külpiaconak állami – vagyis merkantilista – eszközökkel kívánták biztosítani.⁶²

Bár Jefferson az 1812-es háború után továbbra is a mezőgazdaságban vélte felfedezni a republikánus erény és így a köztársaság fennmaradásának legtöbb biztosítékát, az őt követő James Madison a túlnépesedés problémáját a hazai ipar fejlesztésével látta megoldhatónak. Ő úgy vélte, ha a külpiacon nem helyezhető el az amerikai mezőgazdasági termékfelesleg, akkor az hazai munkaerő-felesleget indukál, amit viszont az értékesítési gondokkal küszködő mezőgazdaság nem tudna felszívni. Az ipar fejlesztésével tehát két oldalról látszott kezelhetőnek a probléma: piaceremtéssel és a foglalkoztatás növelésével. Madison ugyanakkor tisztában volt azzal, hogy ez az alternatíva a jeffersoni, agrárius elvekkel ötvözött republikánus modell végéig eredményezi – mutat rá McCoy.⁶³

Allen Kaufman *Capitalism, Slavery, and Republican Values* című munkájában⁶⁴ a polgárháború előtti időszak három amerikai gondolkodójának, az északi Daniel Raymond, és a két déli, Thomas Roderick Dew, valamint Jacob D. Cardozo gazdasági nézeteit elemezve a republikánizmus jelenlétét kísérli meg kimutatni politikai gazdaságtannal foglalkozó munká-

⁶¹ McCoy 46., 76., 78., 83-84., 94-95., 176-178.

⁶² McCoy 186-187., 192-193., 201., 204., 208-210.

⁶³ McCoy 248., 257-258.

⁶⁴ Kaufman, Allen: *Capitalism, Slavery, and Republican Values*. Antebellum Political Economists, 1819-1848. Austin, 1982. (a továbbiakban: Kaufman)

ikban. Kaufman fő célja annak vizsgálata, hogy ezek a szerzők miként próbálták összeegyeztetni a republikánus erény eszményét a felemelkedőben lévő kapitalista piacgazdaság ideáljával. A szerző hangsúlyozza, hogy az általa vizsgált időszakban – a 19. század első felében – az amerikai politikai közgazdasági gondolkodást az a kettősség jellemezte, amely a gazdaság szintjén is érvényes volt: az északi politikusok és közgazdasági írók a régiójuk iparának védelmét szorgalmazó gazdaságpolitikát hirdették, míg a Dél politikai közgazdasági szabadságharcosok híveiként az importvámokkal az északi ipart védő szövetségi politika ádáz ellenfeliként léptek fel. Az északi gondolkodók a szabadkereskedelemnek tulajdonították az angliai pauperizmus megjelenését, a munkásság szellemi és erkölcsi elnyomódását, és a hazai ipar védelmétől olyan munkásság kialakulását remélték, amely tulajdona révén a republikánus értékek hordozója, és nincs kitéve a szabadversenyes kapitalizmus korrumpáló hatásainak. Ennek az iskolának a képviselője volt Daniel Raymond, aki az állam gazdasági szerepvállalásától várta a munka pauperizálódásának megállítását. Raymond az egyén jólétének és a republikánus erény alapjának a tulajdont tekinti. Számára az ideális tulajdonos a kistermelő kézműves, aki saját termelőeszközcivilvel vesz részt a termelési folyamatban. Raymond szerint a tulajdon viszonylag egyenlő elosztását a társadalomban az állam hivatott biztosítani megfelelő törvényekkel, például védővámokkal, amelyek keresletet indukálnak a hazai termékek iránt, ami a foglalkoztatás, valamint a bérek növekedéséhez vezet. Raymond a fenti elvek alapján ítélte el a déli ültetvényeseket, mivel egyrészt hatalmas mennyiségű tulajdon koncentrációban a kezükben, és ez a társadalmi egyenlőtlenségeket erősíti, másrészt a déli rendszer alapját képező rabszolgamunka miatt, mivel az nem független munkacserén alapszik, s a feketeinek degradálódását eredményezi.⁶⁵

A déli ültetvényesek politikai gazdaságtanát jellemezve Kaufman hangsúlyozza, hogy ők az északiakkal szemben a bértmunkásság megjelenését, létét természetes, elkerülhetetlen folyamatként értékelték, de nem állami beavatkozással kívánták kezelni annak következményeit. Közéjük tartozott Thomas Roderick Dew, aki politikai gazdaságtanában fontos szerepet szán a rabszolgaság intézményének, amely a legtöbb déli ültetvényes társáshoz hasonlóan nála is mint „egyértelmű jó” (*positive good*) jelenik meg, ráadásul eszköz az Unió republikánus rendjének a megőrzésére. Dew szerint ugyanis a civilizáció fejlődése a magántulajdonhoz kötődik és a társadalmi munkamegosztás növekedésével jár együtt, a tulajdon válik a szabadság feltételévé, míg a tulajdonnélküliség függéshez vezet. A bértmunkás valójában rabszolga, hiszen nem rendelkezik tulajdonnal – a tőke rabszolgája, attól függ. A tulajdon nélküli munkásokoztály viszont veszélyt jelent a köztársaságra. Annak kialakulását csupán a rabszolgaság intézményén alapuló déli rendszer képes elhárítani oly módon, hogy a szabad fehérek érdekközösségét hozza létre a nem szabad feketeikkel szemben, és így nem alakulhat ki a tőke-munka ellentéte a déli társadalmon belül, amely az Észak iparosodott társadalmával szemben így megőrizheti stabilitását. Jacob Cardozo – Dewhoz hasonlóan – a rabszolgaságban látta azt az eszközt, amellyel az elégedetlen ipari munkásság féken tartható. Ugyanakkor Dew-val ellentétben a rabszolgamunka nyereségességét hangsúlyozta az ipari termelésben. Szerinte önkorlátozásra és engedelmességre való hajlamuk folytán a fekete rabszolgák kiváló munkacserőt jelentenek, és ezért nem kell attól tartani, hogy veszélyeztetik a társadalmi rendet. Cardozo tehát – mutat rá Kaufman – összeegyeztethetőnek tartotta a rabszolgaság intézményét a kapitalista termelési móddal, ugyanakkor ezáltal az ültetvényes rendszer védelmét, konzerválását szorgalmazta a republikánizmus jegyében.⁶⁶

Nőiség és a republikánus ideológia sajátos déli változatának a vizsgálatát kapcsolja össze Stephanie McCurry,⁶⁷ aki elsősorban azt igyekszik bemutatni, hogy a rabszolgaság intézmé-

⁶⁵ Kaufman 37-38., 44., 47., 49-51., 63-62., 73., 78.

⁶⁶ Kaufman 83-84., 109., 122-112., 118-119., 133., 136.

⁶⁷ McCurry, Stephanie: *The Two Faces of Republicanism: Gender and Proslavery Politics in Antebellum South Carolina*. *The Journal of American History*, 78. évf. 1992., 1245-1264.

nye által döntően meghatározott kontextusban milyen, a republikanizmus által befolyásolt összefüggések mutathatók ki a nemek eltérő társadalmi-politikai státusáról vallott korabeli nézetek és a feketék rabszolgásgát legitimizáló déli ideológia között. McCurry szerint a republikanizmus déli változata – a Kerber által korábban leírt modellhez hasonlóan – szintén a magán- és közszféra kettősséget, ám ugyanakkor kapcsolódási pontjait hangsúlyozta: a közszféra szereplői a rabszolgatartó Délen is független férfiak voltak, míg a magánszféra életterébe szorított nők, a gyermekek és a rabszolgák egyként függtek a családfő apától, így a republikánus ideológia szerint nem lehettek teljes jogú állampolgárok. Sajátos módon a nők és rabszolgák helyzetében kimutatható párhuzamok olyan ideológia megalkotását tették lehetővé a rabszolgatartók számára, amely az egyik alávetett csoport helyzetét a másikéval legalizálta. Ez viszont a borszín, a társadalmi nem és a hatalmi helyzet közötti jellegzetesen déli összefüggést eredményezte: a függőség fogalma a nőiséggel és a rabszolgasággal kapcsolódott össze, míg a republikánus függetlenség a fehér férfiak kiváltságaként jelent meg. Mindez azt is jelentette, hogy a déli társadalom a családban uralkodó paternalista viszonyok leképezése volt, ahol a függőségben lévők feltétlen engedelmességgel tartoztak a fölöttük állóknak. Ily módon – ahogy azt McCurry hangsúlyozza – a közszféra demokráciája, amely a szabad, független, fehér farmereknek a gazdag ültetvényesekkel való politikai és jogi egyenlőségét hirdette a Délen, szoros érdekközösséget kovácsolva közöttük, a magánszférába szorítottak egyenlőtlenségének és függőségének az árán valósult meg.

A republikánus paradigma kialakulása egyben egy másik fontos folyamattal párhuzamosan ment végbe, nevezetesen a korai amerikai történelem, azon belül is elsősorban az alkotmányozó időszaknak az ún. progresszív történészek által megfogalmazott értelmezésének átértékelésével. Az amerikai történetírásnak ez a 20. század első negyedében meghatározó irányzata marxi hatásra a történelmi eseményeket, illetve a történelem szereplőinek cselekedeteit mozgató tényezők feltárásában, megértésében elsődleges szerepet szánt a gazdasági szempontú vizsgálatnak, a gazdasági érdekek meghatározásának. E felfogás klasszikus képviselője Charles A. Beard 1913-ban megjelent munkája, *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*,⁶⁸ amely az Egyesült Államok alkotmánya létrehozásának folyamatát egymással rivalizáló gazdasági érdekcsoportok küzdelmeként mutatja be. A republikánus paradigma követői ezzel szemben nagyobb hangsúlyt fektettek az ideológia, az eszmék vizsgálatára. Ugyanakkor az általuk használt ideológiafogalmat nem az ok vagy okozat jelentéstartalom jellemzi – inkább arról van szó – Clifford Geertz és más antropológusok ideológiafelfogását átvéve,⁶⁹ hogy úgy tekintenek az ideológiára, mint olyan gondolati konstrukcióra, amely lehetővé teszi az azt használó közösség számára, hogy jelentést adjon saját cselekvésének és ily módon tegye lehetővé azt. Ilyen értelemben leginkább akkor válik fontossá az ideológia szerepe, amikor egy közösség kulturális válságba kerülve választ keres megoldhatatlannak tűnő problémáira. Ezért az ideológiák és eszmék nem okként (vagyis mozgatóerőként – ahogy azt a hagyományos szellemtörténészek vallanak) vagy okozatként (ahogy azt a társadalomtörténészek gondolják – az eszmék mint a társadalmi valóság derivátumai) funkcionálnak, hanem olyan erőként, amely legitimizál bizonyos cselekvést azáltal, hogy meghatározhatóvá teszi azt a közösség számára úgy, hogy az jelentéssel bírjon számára.⁷⁰ A republikanizmus ilyen értelemben olyan „kulturális rendszert” jelentett a kortársak

⁶⁸ Magyarul lásd: Az Egyesült Államok alkotmányának gazdasági értelmezése. Budapest, Európa, 1988.

⁶⁹ Elsősorban Geertz *Ideology as a Cultural System* esszéjéről van szó. In: Geertz, Clifford: *The Interpretation of Cultures*. London, 1975. 193-233. (első kiadás 1973.) Magyarul lásd: Clifford Geertz: *Az ideológia mint kulturális rendszer*. In: *Az értelmezés hatalma*. Budapest, Századvég, 1994. 22-62.

⁷⁰ Shalhope, Robert E.: *Republicanism and Early American Historiography*. William and Mary Quarterly, 39. évf. 1982., 355-356. Szintén lásd Joyce Appleby: *Republicanism and Ideology*. In: Appleby, Joyce: *Liberalism and Republicanism in the Historical Imagination*. Cambridge, Mass., 1992. 277-290. A republikánus ideológia kulturális dimenzióját hangsúlyozza hasonló okfejtés alapján Linda

számára, amelynek segítségével értelmezni tudták a körülöttük zajló, nyugtalanító eseményeket, és megfelelő megoldásokat dolgoztak ki a válaszcselekvésekre. A brit parlament adóreformcsomagja az 1760-as és 70-es években, valamint az ahhoz kapcsolódó események, például a „bostoni mécszárlás” (1770)⁷¹ a republikánizmus ideológiai rendszere révén vált értelmezhetővé a gyarmatosok számára, akik a korabeli eseményekben a szabadságuk ellen szőtt összeesküvés körvonalait látták kirajzolódni és az angolszász politikai kultúrában régóta jelenlévő korrupcióellenes félelmeknek hangot adva cselekedtek, amikor elszakadtak az anyaországtól.

A nyolcvanas évekre a republikánizmus-kutatásban megjelentek azok a kísérletek, amelyek a republikánus ideológia időbeni kiterjedésének korlátait kezdték el vizsgálni. Ezek közé tartozik Jean Baker tanulmánya,⁷² amelyben a szerző a republikánus politikai ideológia hanyatlását hangsúlyozza 1800 után, illetve annak kulturális formákban való továbbélését a polgárháború időszakának végéig. Baker az iskolarendszert és a politikai pártokat nevezi meg a továbbélő republikánus praxis színtereiként. A már fent említett Clifford Geertz antropológus alapján úgy érvel, hogy a republikánus ideológia két intézmény által kitermelt szimbólumokban és rituálékban testet öltő tevékenységekben jelent meg, amelyek továbbra is a polgári erény, a közjó szolgálatának, az egyéni érdek alárendelésének az eszményét fejezték ki. Az iskolákban a függetlenségi háború emléke, tananyagbéli kitüntetett szerepe volt az a tényező, melynek révén a republikánizmus eszményei eljutottak a leendő erényes hazafiakhoz és befolyásolták közösségi magatartásukat. A gyakorlatban az erényes, a közjóért tevékenykedő polgárt voltak hivatva megtestesíteni azok a fiú diákok, akik társaikat felügyelték, büntették, jutalmazták és segítettek a tanulásban (*student monitors*). Baker szerint ők olyan tisztviselők voltak, akik a kevés legkiválóbb és erényes diák közül kerültek ki és a közösségért tevékenykedtek. Egy másik republikánus kulturális forma a polgárháború előtti Észak iskoláiban az úgynevezett „foglalás” (*barring-out ceremony*) volt, melynek során a tanulók mintegy elfoglalták az iskolát, az osztálytermet és átvették az irányítást az iskolamestertől, kizárva őt az oktatási intézményből. Baker szerint ez a rituálé a függetlenségi háború emlékét volt hivatott felidézni, amennyiben a foglalók az iskola épületét rendszerint a háború győztes esztáinak a nevével ékesítették, kizárták a tekintélyt képviselő tanárt az osztályteremből, majd tárgyalásokat kezdtek vele valamilyen sérelemmel kapcsolatban, amelyet annak a hatalommal való zsarnoki visszaélése jeleként értékeltek (több fűtést, kevesebb fenyítést a nádpálcával stb.). A kizárás befejeződése után rövidesen helyreállt a rend az osztályban. Baker olvasatában ez a rituálé a diákok fölötti zsarnoki hatalom kialakulásának a veszélyét volt hivatott elhárítani a korabeli nebulók szemében.

Baker a politikai pártokkal kapcsolatban arra mutat rá, hogy esetükben a két legfontosabb republikánus kulturális forma a kampányidőszak és a választás volt, melyek során a pártok tagjai, illetve a választók a politika aktív résztvevőivé válhattak. A pártok a függetlenségi háborút idéző militáns retorikát használva, a nemzeti szimbólumok (zászló, sas, kék, piros, fehér színek) alkalmazásával igyekeztek elhitetni a választókkal, hogy a közjó védelmében vállalkoznak a hadjáratra. Hasonló rituálét képviselt a szavazás, amely szintén részvételi ceremóniaként értelmezhető Baker szerint. Ráadásul a szavazóhelyiségeknél való sorban állás, készülődés egyenlőséget sugallt, a társadalmi és politikai különbségek hiányát. Baker ugyanakkor rámutat arra is, hogy maga a szavazási aktus az individualizmus eszményét fejezte ki,

Kerber *The Republican Ideology of the Revolutionary Generation* című tanulmányában. *The American Quarterly*, 37. évf. 1985., 474-495., különösen 481-88.

⁷¹ 1770. március 5-én a helyi lakossággal való sorozatos összeütközéseket követően az angol katonaság a römögbe lőtt és 5 személyt megölt. A „mécszárlás” a patrióta kortársak szemében az állam szolgálatában álló, a nép szabadsága ellen felhasznált állandó hadsereg műve volt. (lásd Bailyn 1992. 115-116., kk.)

⁷² Baker, Jean: *From Belief into Culture: Republicanism in the Antebellum North*. *American Quarterly*, 37. évf. 1985., 532-549.

mivel utána a polgárnak vissza kellett térnie a közszférából a magánszférába, hiszen a csata végeztével a polgár-katona is vissza kellett hogy térjen otthonába. Baker végül megjegyzi, hogy a polgárháború idején rövid időre újra megjelent a republikánus ideológia az északi demokraták jóvoltából, akik Lincolnt hatalomvágygal, a köztársaság elleni összeesküvéssel vádolták. A háború után azonban mindez a republikanizmust kifejező iskolai és párt rituálékkal együtt a múlté lett.

A Baker által képviselt vonulatba illeszkedik Cathy Matson és Peter Onuf tanulmánya,⁷³ melyben a szerzők kifejtik, az 1780-as évekre a függetlenné vált köztársaságban új ideológia jelenik meg, amelynek hirdetői szemében a magánérdek már nem mint az egységet fenyegető elem jelenik meg, hanem – éppen ellenkezőleg – mint az Unió összetartásának alapvető eszköze, és így a republikánus erény mintegy azonossá válik a magánérdek követésével. A szerzők szerint ez a drámai jellegű változás annak köszönhető, hogy a brit merkantilista gazdaságfilozófia és politika hatása nyomán alapvetően átalakult az önérdekről vallott negatív republikánus felfogás. A merkantilisták a korábbi ideológia alapjait rengették meg a brit birodalom határainak kiterjesztésével annak érdekében, hogy lehetőséget biztosítsanak a külföldre irányuló kereskedelmi vállalkozások számára. A kereskedők – vélték – kapcsolataik kiépítésével és működtetésével az egész nemzet jólétét szolgálják, hiszen segítségükkel csökken a nélkülözés és a munkanélküliség az anyaországban. A magánérdek követése ily módon tehát a közérdeket szolgálja. A brit korona merkantilizmusa ellen még tiltakozó, a szabadkereskedelem mellett lándzsát törő észak-amerikai kereskedők a függetlenség elnyerése után – sajátos módon – az újonnan létrejött központi kormányzat merkantilista támogatására voltak kénytelenek támaszkodni annak érdekében, hogy az biztosítsa a feltételeket számukra a világpiacon a világkereskedelemben való eredményes szerepléshez. Ugyanakkor az 1780-as évekre – a forradalom szabadkereskedelmi ideológiájának, majd az azt korlátozó állami gazdaságpolitikájának az intermezzója után – a volt gyarmatokon újra teret nyert a szabadkereskedelem igénye és filozófiája. A függetlenségi háború győzelme után az Újvilágban felerősödtek azok a hangok, amelyek a liberális gazdaságpolitikában, a szabadkereskedelemben vélték megtalálni Amerika jólétének a zálogát. Ők az egyéni gazdagodást összekötötték a nemzet gyarapodásával. Egyúttal az állam segítségét is kérték a feltételek megteremtéséhez, és ily módon a neomerkantilizmus gazdaságpolitikája mellett is érveltek: a különböző érdekek csak abban az esetben szolgálhatják az összérdeket, ha az állam segítségével ezek védelmet élveznek és össze vannak hangolva. A szerzők szerint az Unió megteremtéséről szóló vitákban is központi szerepet játszó, az egymástól eltérő érdekeknek a nemzeti egységet veszélyeztető ellentétének a kezeléséről vallott elképzelések is ezt a kettős célt igyekeztek elérni. A föderalisták az erős Unió mellett leginkább azzal érveltek, hogy az képes lesz egyszerre szolgálni a közös érdekeket, valamint az egyes régiók és államok partikuláris érdekeit is. Merkantilizmus és liberális gazdaságpolitika tehát összeegyeztethetőnek tűnt a szemükben. Az új alkotmány létrejöttével megpecsételt Unió – érvelnek a szerzők – a gazdasági növekedés ígéretével harmonizálni volt hivatott a különböző helyi, partikuláris érdekeket. Ily módon a föderalisták a magánérdek és a közjó között feszülő ellentétet az előbbinek az erőnyel való azonosításával oldották fel.

Az utóbbi néhány munka jelzi, hogy miközben a republikanizmus az amerikai történész-közösség körében legitím kutatási területté vált, az 1980-as évtizedre – elsősorban a republikánus ideológia időbeli kiterjedtségét, illetve az úgynevezett paradigmaváltás, vagyis a liberális eszméknek a republikánus elvek rovására történő térnyerését illetően – a republikánus paradigma képviselőinek komoly kihívással kellett szembenézniük. A republikánus szintézist támadó bírálók egy része annak művelőit a liberális hagyomány eliminálására történő kísérlettel vádolta, mások a republikanizmus magvaként definiálható erény-korrupció ellentét ér-

⁷³ Matson, Cathy – Onuf, Peter S.: *Toward a Republican Empire: Interest and Ideology in Revolutionary America*. *American Quarterly*, 37. évf. 1985., 496-531.

vényességét vonták kétségbe, míg megint mások – ha el is fogadták a republikánus eszmétörténeti hagyomány létét –, annak hatókörét időben erősen behatároltnak vélelték, illetve tagadták a kontinuitást a republikanizmus klasszikus és modern változata között. Közös vonása a kritikát megfogalmazó kutatók munkáinak az, hogy a republikánus értelmezés revíziójával egy időben és ahelyett a liberális paradigma primátusát igyekeztek helyreállítani.

A republikánus paradigma gazdasági aspektusait bíráló munkák a liberális, szabadkereskedelmi elvek jelenlétét hangsúlyozták a korabeli politikai gondolkodásban az önérdék és közérdek kibékíthetetlen ellentétét hirdető republikanizmussal szemben. E művek sorába tartozik Joyce Appleby *The Social Origins of American Revolutionary Ideology* című tanulmánya,⁷⁴ mely szerint már az 1760-as évektől kezdve kimutatható a liberális gazdasági elvek jelenléte az amerikai gyarmatosok körében. Ezek a 17. század végének angol politikai gondolkodóitól – elsősorban Locke-tól – eredeztethetők és a 18. század folyamán teljednek ki Angliában, majd jutnak el az észak-amerikai gyarmatokra. A korabeli gazdaságról érkező írók a természeti törvények analógiájára a gazdaságban működő, az emberi természetben, a becsvágyban gyökerező törvényszerűségekről, azoknak a piac öntörvényű működését biztosító szerepéről beszéltek. A magasabb életszínvonalra való törekvés, az önérdék követéséből ugyanakkor – nézetük szerint – másoknak is haszna származik, mivel az gazdasági növekedést, a fogyasztási javak bővülését eredményezi. Bár az amerikai gyarmatosok vezetői a whig ellenzéki politikai retorikát alkalmazva támadták a brit uralkodót és a parlamentet, Appleby szerint létezett egy alternatív retorika is, amely a fent vázolt liberális gazdaságfilozófiára alapozva gazdasági szempontból bírálta a folyamatokba merkantilista eszközökkel beavatkozó kormányzatot. Ezt az ideológiát a világkereskedelmi folyamatokba aktívan bekapcsolódó gyarmati kereskedők tették a magukévá, akik egyúttal a republikánus társadalmi hierarchia jogosságát is megkérdőjelezték.

Az Appleby által megfogalmazott tézist erősíti meg Ralph Lerner,⁷⁵ aki bemutatja, hogy a 18. században számos meghatározó amerikai gondolkodó, mint például Benjamin Franklin, Benjamin Rush vagy John Adams lelkesen üdvözölték az „új ember”, a kereskedő megjelenését. Mindannyian egy nemzetközi „kereskedő köztársaság” híveinek és állampolgárainak vallották magukat, akiket összeköt a világkereskedelem, és akik egymással kölcsönös gazdasági függésben állnak. Ez a kereskedő köztársaság – mutat rá Lerner – szerintük a saját és így a közösség boldogulásáért iparkodó egyének, a kereskedők becsvágyára épült. És bár a gyarmatosok közül többen hangot adtak aggodalmuknak a kereskedelem nem kívánt következményeivel kapcsolatban, összességében kedvezőnek ítélték annak társadalomra gyakorolt hatását.

Isaac Kramnick szintén a liberális elvek dominanciáját hangsúlyozza a korai amerikai köztársaságban.⁷⁶ Nézete egybecsík Applebyéval abban a tekintetben, hogy az 1760-as évekre a locke-i eszmék visszatértek Amerikába. Fontos megállapítása az, hogy a korabeli felfogás szerint – a republikánus értelmezéssel szemben – a korrupció a tétlenséget, a nonproduktív tevékenységet jelentette, és ezért a kortársak számára a választóvonal nem a piacra termelő és az önellátó, vagyis a kereskedelemhez kapcsolódó és a mezőgazdasági tevékenység között húzódott. Számukra a kereskedelem éppúgy lehetett erényes foglalatosság, mint a mezőgazdaság, amennyiben az szorgalmas, kemény munkát jelentett. A nem erényes vagy „természetellenes” (*artificial*) gazdasági tevékenység alatt a tétlenséget értették és azt a nem termelő, elsősorban az államadóssághoz kötődő tevékenységekkel hozták összefüggésbe.

⁷⁴ Appleby, Joyce: *The Social Origins of American Revolutionary Ideology*. *The Journal of American History*, 64. évf. 1978., 935-958.

⁷⁵ Lerner, Ralph: *Commerce and Character: The Anglo-American as New-Model Man*. *William and Mary Quarterly*, 36. évf. 1979., 3-26.

⁷⁶ Kramnick, Isaac: *Republican Revisionism Revisited*. *The American Historical Review*, 87. évf. 1982., 629-665.

Az erénynek ez a fajta értelmezése – állítja Kramnick – Locke-tól ered, aki az iparkodás (*industry*) protestáns erényét összekapcsolta a munka fogalmával, vagyis az egyénnek a természetbe való kiterjesztésének a koncepciójával. A 18. század felemelkedő angol középosztálya (amelynek képviselői olyan fontos szerepet játszottak Robbins, Bailyn és Pocock kutatásaiban) eme erényfogalom alapján ítélte el a korrupciós kormányzat ingyenélő, parazita arisztokratáit. Együttal a polgári erény és a közjó szolgálatának eszményét a szorgalom értékével felváltva, az utóbbit nem a politikában, hanem a gazdaságban való részvételen keresztül látta megvalósíthatónak: ahogy Kramnick fogalmaz, a *homo civicus* eszményét felváltotta a *homo oeconomicus*é.

A jeffersoni ideológia republikánus értelmezésének kritikája elsősorban a már említett Joyce Appleby nevéhez fűződik.⁷⁷ Szerinte Jefferson az 1780-as évektől kezdve egészen élete végéig a klasszikus politikai és gazdasági liberalizmus képviselőjének tekintendő, és ugyancsak vonatkozik az általa vezetett, az 1800-as évi elnökválasztásán győzelmet arató Republikánus Párt tagjainak és híveinek a nézeteire is. Appleby szerint a liberális eszmék közül elsősorban Locke negatív szabadságfogalma hatott Jeffersonokra. A klasszikus republikánus szabadság-eszmével ellentétben, amely a szabadságot a politikumban való részvétel aktív, pozitív jogával azonosította és csak a társadalom bizonyos tagjai számára tartotta azt elérhetőnek, ez a locke-i-jeffersoni szabadság minden egyént megilletett, és negatív jellegű volt abban az értelemben, hogy az egyén államtól való függetlenségét, szabadságát hangsúlyozta. Az állam feladatát pedig Jefferson és követői nem abban látták, hogy az a hatalom egyensúlyát teremtsen meg, hanem abban, hogy biztosítsa a lehetőségét az egyén számára képességi kibontakoztatásához.⁷⁸ A jeffersoni filozófia hívei abban a tekintetben is szakítottak a klasszikus republikánus ideológiával – állítja Appleby –, hogy elvetették annak az erény központi szerepéről vallott tételt, és helyébe a közjó gyarapodásához vezető önérdékkövetést állították. Appleby hangsúlyozza, hogy a jeffersoniánusok a fent vázolt ideológiára alapozva olyan társadalomképpel léptek a választók elé 1800-ban, amely mentes volt a klasszikus republikanizmus által elképzelt hierarchiától, és az állampolgárok politikai egyenlőségét hirdető demokráciát ígért.⁷⁹ Ilyen értelemben a jeffersoni ideológia szakítást jelentett a klasszikus republikanizmus által fémjelzett múlttal. A Jefferson és követői által megalkotott liberális-demokratikus társadalmi vízió valós alapokon nyugodott – mutat rá Appleby. Az amerikai mezőgazdasági termelők az 1780-as évek végétől kezdve az egyre kedvezőbb értékesítési lehetőségek következtében bekapcsolódtak a világkereskedelembé. Jefferson ebben a piacra termelő mezőgazdaságban látta a garanciát arra, hogy az egyén gazdasági függetlensége és növekvő élet-színvonala biztosítva legyen.⁸⁰ A jeffersoni gazdaságpolitika Appleby értékelése szerint tehát a szabadkereskedelem elveit hirdető gazdasági liberalizmusban gyökerezett és az állam szerepét mindössze abban látta, hogy az biztosítsa az egyén számára a szabadversenyos kapitalizmus által kínált lehetőségekhez való hozzáférést, és ezáltal szabad, független egyénekből álló társadalmat hozzon létre.⁸¹

A republikánus értelmezés kritikájának egy másik aspektusa annak morálfilozófiai dimenziójához kapcsolódik. Az erre épülő munkák közé tartozik Thomas L. Panglenek az Alapító

⁷⁷ Appleby, Joyce: What Is Still American in the Political Philosophy of Thomas Jefferson? *William and Mary Quarterly*, 39. évf. 1982., 287-309. (a továbbiakban: Appleby 1982a); *Commercial Farming and the „Agrarian Myth” in the Early Republic*. *Journal of American History*, 68. évf. 1982., 833-849. (a továbbiakban: Appleby 1982b); *Capitalism and a New Social Order: The Republican Vision of the 1790s*. New York and London, 1984. (a továbbiakban: Appleby 1984.)

⁷⁸ Appleby 1984. 16-22.; Appleby 1982a. 293.

⁷⁹ Appleby 1984. 94-97., 53-78.; Appleby 1982a. 306.

⁸⁰ Appleby 1984. 40-43., 46-49.; Appleby 1982b. 839. Szintén lásd Appleby 1982a. 295.

⁸¹ Appleby 1982b. 849.; Appleby 1984. 103-104.

Atyák morálfilozófiáját tárgyaló munkája.⁸² A republikánus tézissel kapcsolatban Pangle számos kritikái megjegyzést fogalmaz meg. Így például tagadja a folytonosságot Machiavelli politikai filozófiája és az ókori klasszikus republikánizmus között. Megállapítja továbbá, hogy az újkori republikánizmus egyáltalán nem volt ellentétes Locke eszméivel vagy a kapitalizmussal. Szerinte a Caroline Robbins által clemzett whigek nem a klasszikus erény, hanem Locke követői voltak. Trenchard és Gordon például az állami monopóliumok elleni fellépésükkel kívánták elhárítani az akadályokat a szabad vállalkozás elől, ezért a „court” párt és közöttük folyó politikai küzdelem ugyanazon liberális ideológia etista és populista változata között zajlott. Pangle Appleby értékelésével egyetértve megállapítja, hogy az anti-föderalisták Locke-ra támaszkodtak, nem pedig a klasszikus republikánus eszmékre, amikor az egyéni szabadságjogokat hangoztatták, és a kereskedelem fejlesztése mellett tették le a voksukat. Pangle továbbá kétségbe vonja egy egységes republikánus hagyomány létezését, amely egymástól olyan merőben eltérő gondolkodókat foglal magában, mint Bolingbroke, Machiavelli, Arisztotelész vagy Savonarola.⁸³

Pangle a Föderalista értekezések clemzése kapcsán mutat rá arra, hogy annak szerzői nem tekintették mintának a klasszikus köztársaságokat, mivel azok szerintük nem tudták kielégíteni a szabadság biztosításának és az erős állami hatalom fenntartásának párhuzamosan jelentkező igényét. Ehelyett az egyéni szabadságjogok korlátozásának, valamint az érdekek homogenizálásának véglétébe estek a stabilitás megőrzése érdekében. Pangle szerint a Föderalista értekezések Publius álnéven író szerzői – James Madison, Alexander Hamilton és John Jay – elutasították az egyén biztonsághoz és vagyonhoz való jogának a korlátozását a közjó vagy az állampolgári részvétel szabadsága érdekében, és egy emberibb, liberális republikánizmust tekintettek követendőnek, mivel úgy vélték, az inkább összhangban áll az emberiség természetével és szükségleteivel. Pangle súlyos kritikával illeti a klasszikus republikánizmust paradigmaként bemutató történetészeket, akik szerint félreértelmezik annak erény fogalmát. A klasszikus gondolkodók számára ugyanis az erény valójában olyan jellemzői tulajdonságokat jelölt (a négy fő erény: bátorság, mértékletesség, igazságosság, gyakorlati bölcsesség), amelyek célként jelentek meg az egyén számára, aki rajtuk keresztül tudta kifejezni szenvedélyeit és szükségleteit, és juthatott el a boldogsághoz. A szabadságot pedig eszköznek tekintették ezen erények kifejezéséhez. Csak a fenti erények hiányában juthat szerephez a polgári erény – mutat rá Pangle –, amely azonban alacsonyabb rendű azoknál. Az erényes egyén nem a közjó szolgálatának követelménye miatt erényes, hanem azért szolgálja a közjót, mert ezáltal fejlesztheti tovább erényes tulajdonságait. Pangle szerint a Föderalista értekezések szerzői számára nem a klasszikus republikánizmus által eszményített erény volt a cél, hanem a szabadság szeretete, amely ugyanakkor egyfajta erényként jelenik meg gondolkodásukban.⁸⁴ Egy másik fontos különbség az – hangsúlyozza Pangle –, hogy a klasszikus felfogás szerint a kormányzat célja az erkölcsi erények elősegítése volt, ezért a hatalom résztvevőinek mindenekelőtt erényesnek kellett lenniük. Ezzel szemben Publius szerint az államférfi erénye nem feltétele a politikai rendnek. Így sem kizáró ok, sem privilégium forrása nem lehet az a tisztségviseléshez. A Föderalista értekezések szerint – folytatja Pangle – az emberek többsége a magánszférában keresi a boldogságot, nem pedig a politikában, és így az állam céljaként az egyéni szabadság védelmét nevezi meg. Publius számára nem a morál, a szimpátia vagy az erényesek uralmának való engedelmesség képezi a követendő eszményt, hanem a locke-i természeti jogok, amelyek Hamilton és Madison szerint az egyén elidegenít-

⁸² Pangle, Thomas L.: *The Spirit of Modern Republicanism: The Moral Vision of the American Founders and the Philosophy of Locke*. Chicago and London, 1990. (első kiadás 1988.) (a továbbiakban: Pangle)

⁸³ Pangle 30-36.

⁸⁴ Pangle 46-47., 50-52., 55-56., 94-95.

hetetlen jogai. Locke-hoz hasonlóan tehát az alapítók az individualizmusban vélték fel-fedezni az emberi biztonság és méltóság alapját.⁸⁵

A republikánus szintézis legátfogóbb kritikáját John Patrick Diggins adja *The Lost Soul of American Politics* című művében.⁸⁶ Szerinte a republikánus ideológia marginális szerepet töltött be a 18. és 19. századi amerikai politikai és közgondolkodásban. A republikánus erény fogalma – mutat rá a szerző – nem meghatározó a korai időszak fontosabb politikai dokumentumaiban, és a 19. században sem beszélhetünk az erényes állampolgár eszményének az újjáéledéséről.⁸⁷ Diggins Wood tézisét elfogadva állítja, hogy a klasszikus erény fogalmának helyét 1787-re átveszi a locke-i individualizmus eszménye, amely már nem politikai élőlénynek, hanem a gazdaság szereplőjének tekinti a szubjektumot. Az alkotmány megalkotói tisztában voltak azzal, hogy az állampolgárokat nem az erényre való apellálás, hanem az önérdek motiválja, és így az amerikai köztársaság nem alapulhat az erényes állampolgárok közösségén. Ez viszont egyértelműen a liberális értelmezés fölényét jelenti a republikánussal szemben – érvel Diggins. Szerinte a Függetlenségi Nyilatkozatban szereplő „boldogság keresés” fogalmat Jefferson az egyénre vonatkoztatta, akit ebben a tevékenységében nem korlátozhat az állam, melynek – éppen ellenkezőleg – kötelessége a jog védelme, biztosítása. Jefferson tehát szigorúan megtartotta a privát és közszféra kettősségét: az egyén számára nem a polgári humanizmus által az emberi lét kritériumaként előírt közszférában való részvétel jelenti a boldogulás lehetőségét. (Diggins ebben a tekintetben osztja Pangle véleményét: az egyéni boldogulást tartja a korabeli politikai gondolkodók által megfogalmazott legfőbb célnak.) Jefferson az erény republikánus értelme helyett – írja Diggins – annak haszonelvűségét hangsúlyozza: az egyén annyiban lehet erényes, amennyiben maga és mások számára hasznos tevékenységet folytat. Az erény motiváló ereje nem a köznek tett szolgálatban, hanem az önérdekben érhető tetten, vagyis hogy mások is hasznosnak ítélik meg cselekedetünket. Diggins – Pangle-hoz hasonlóan – a Föderalista értekezések clemzesc során is hangsúlyozza a liberális elvek meghatározó szerepét Hamilton, Jay és Madison írásaiban.⁸⁸

A jacksoni demokráciáról szólva Diggins ugyancsak kétségbe vonja a republikánus ideológia jelentőségét. Bár elismeri, hogy az a kor retorikájában erőteljesen jelen volt (például az 1832. évi bank háborúban az „erény” és a „kereskedelem” kulcsszavakként szolgáltak), azonban szerinte az a tény, hogy demokraták és whigek egymás ellen használva ezt a nyelvet különbözőképpen határozták meg a korrupció forrását, illetve az azt eredményesen kezelő megoldást, a republikánus retorika kiüresedését jelezte: a kortársak számára lehetetlen volt biztonsággal eldönteni, melyik párt erényes, melyik korrump, melyik szolgálja a köz javát, melyik nem. Diggins szerint Jacksonnak az Egyesült Államok második jegybankját alapító okirata meghosszabbítását megakadályozó vétője klasszikus liberális gazdasági elveken alapult és a központi kormányzat szerepe minimalizálásának az igényét fejezte ki. Szerinte Jackson erény fogalma is távol állt a republikanizmusnak az egyéni érdeket a közérdeknek alárendelő ideáljától: az kizárólag a termelő foglalkozásokhoz kapcsolódott.⁸⁹

Diggins úgy véli, hogy Herman Melville és Abraham Lincoln voltak azok az amerikaiak a polgárháború előtti időszakban, akik a klasszikus republikánus erényt végleg felváltották egy, a vallásosságban gyökerező erény fogalmával. Melville „tengeri regényeiben” és Lincoln politikai beszédeiben központi helyet foglal el a bűntől való megtisztulás és a megváltás témája. Melville és Lincoln – érvel Diggins – a Függetlenségi Nyilatkozat alapelveihez kívántak visszatérni, és a múlt követendő eszménye számukra egyúttal a kálvinista, puritán eszmék

⁸⁵ Pangle 112., 114., 117., 119., 125-127.

⁸⁶ Diggins, John Patrick: *The Lost Soul of American Politics: Virtue, Self-Interest, and the Foundations of Liberalism*. New York, 1984. (a továbbiakban: Diggins 1984.); *Comrades and Citizens: New Mythologies in American Historiography*. *The American Historical Review*, 90. évf. 1985., 614-638.

⁸⁷ Diggins 1985. 631-633. Szintén lásd Diggins 1984. 20.

⁸⁸ Diggins 1984. 12-14., 22-26., 38., 42., 50-84.

⁸⁹ Diggins 1984. 107., 112-113., 117.

valóságát jelentette. Az amerikai politikába ők hozták vissza a jó és rossz fogalmát, amennyiben a rabszolgaság intézményét erkölcsileg clítélték és az amerikai politika reformját annak eltörlésén keresztül látták egyedül lehetségesnek. Lincoln az erény helyreállítását keresztényi értelemben kívánta véghez vinni, és ez számára csak szenvedésen, áldozaton keresztüli megváltással történhetett. Ily módon – érvel Diggins – Lincoln magácvá tette azt a liberalizmust módosító vallásos elközelítést, miszerint az igazi vallásosság azt jelenti, hogy valaki az egyéni érdeke ellenében is képes cselekedni, vagyis anélkül, hogy azt a hatalomért vagy a siker érdekében tenné. Lincoln az amerikai polgárháborúban látta azt az isteni büntetést, amit minden amerikaiak el kellett szenvednie a rabszolgaság bűnéért a nemzeti újjászületés érdekében. Melville és Lincoln számára a politika nem csupán az érdekekről és a hatalomról vagy a boldogság kereséséről szól tehát – fejezi be Diggins eszmefuttatását –, hanem „a lélek neveléséről”, arról, hogy az önérdék ellen szóló döntéseket is vállalni kell.⁹⁰

A republikánus paradigmát ért bírálatok nem maradtak válasz nélkül. Az elsőként megszólalók közé tartozott Pocock, aki eredeti tézisének a védelmére kelve⁹¹ továbbra is fenntartotta nézetét a reneszánsz itáliai városállamok gondolkodóit Harringtonnal, az angol ellenzéki whigekkel és Amerikával összekötő republikánus hagyományról. Bírálóinak szóló válaszában ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a *The Machiavellian Moment*ben nem állt szándékában Locke-ot mint az amerikai politikai hagyomány „védőszentjét” Machiavellivel helyettesíteni, csupán azt igyekezett bizonyítani, hogy nem lehet egyetlen védőszentről beszélni. Pocock továbbá kifejti, retorikai természetű ok vezette a republikánus magyarázat hangsúlyozására a liberális rovására: meg akarta teremteni a lehetőséget egy rivális paradigma számára, amit csak oly módon tehetett, hogy az addig hegemón liberális paradigmát időlegesen marginalizálta. Egyúttal hangsúlyozza, hogy mindig is a politikai eszméramlatok, diskurzusok pluralizmusát hirdette egy adott társadalomban, nem pedig az egyik paradigma kizárólagos uralmát a másikkal szemben. A klasszikus republikánizmus diskurzusa átalakulva ugyan, de még azután is továbbélt Amerikában (1787), amikor világossá vált a kortársak számára, hogy az Újvilág társadalmá már nem felel meg a klasszikus eszményeknek. Ennek magyarázata pedig abban rejlik – érvel Pocock –, hogy a republikánus ideológia a liberalizmus kritikájaként jelentkezhetett. Jóllehet Jefferson – amint azt Appleby állítja – valóban optimistán látta a jövőt a piacgazdaságban termelő amerikai farmercok számára – ismeri el Pocock –, de – teszi hozzá – igenis voltak féltelmei a kereskedelemmel kapcsolatban annak a szabad farmer függetlenségére és erényére gyakorolt hatását illetően. A korrupció kezelésének problémája megtalálható Jefferson eszmevilágában is. Republikánizmus és liberalizmus egyszerre voltak jelen a korai amerikai köztársaság politikai gondolkodásában – a liberális eszmerendszer nem jelentett monolitikus, kizárólagos ideológiát az Újvilágban.

Lance Banning – elsősorban Joyce Appleby kritikájával szemben – két tanulmányban kelt a jeffersoni politikai gazdaságtan republikánus elemzése, illetve a republikánus paradigma védelmére.⁹² Banning szerint Appleby tévesen állítja, hogy a republikánus paradigma hívei Jeffersont és követőit az önálló farmergazdaságok szorgalmazóiként igyekeznének beállítani, nem pedig piacra termelő, a kereskedelembe bekapcsolódó árutertermelőkként. Banning rámutat arra, hogy Pocock a *The Machiavellian Moment*ben hangsúlyozta, a jeffersonianusok úgy vélték, a kereskedelem résztvevői is lehetnek erényes republikánus állampolgárok, és

⁹⁰ Diggins 1984. 297-299., 301., 305-307., 328-332.

⁹¹ Pocock, J. G. A.: *The Machiavellian Moment Revisited: A Study in History and Ideology*. *The Journal of Modern History*, 53. évf. 1981., 49-73.; *Between Gog and Magog: The Republican Thesis and the Ideologia Americana*. *Journal of the History of Ideas*, 48. évf. 1987., 325-346.

⁹² Banning, Lance: *Jeffersonian Ideology Revisited: Liberal and Classical Ideas in the New American Republic*. *William and Mary Quarterly*, 43. évf. 1986., 3-20. (a továbbiakban: Banning 1986.); *The Republican Interpretation: Retrospect and Prospect*. (a továbbiakban: Banning 1992.) In: Klein, Milton M. et al., eds.: *The Republican Synthesis Revisited: Essays in Honor of George Athan Billias*. Worcester, Mass., 1992. 91-119. (a továbbiakban: Klein)

nem a kereskedelem vagy a technikai fejlődés, hanem a kormányzat és a pénzügy összefonódása, valamint az állandó hadsereg ellen foglaltak állást.⁹³ Banning a *The Jeffersonian Persuasion* című munkájában (lásd fent) sem állította azt, hogy Jeffersonék a kereskedőkkel vagy a manufaktúratulajdonosokkal állították szembe az érényes farmert, hanem, hogy a kormány tisztviselői, az állam hitelezői és a tőzsdéspekulánsok jelentik a legfőbb veszélyt a republikánus érényre.⁹⁴

A liberális és republikánus értelmezéscskekkel kapcsolatban Banning megállapítja, hogy az a megkülönböztetés nem létezett a kor embere számára, és nem beszélhetünk arról, hogy az egyik paradigma felváltotta volna a másikat. A 18. századi angol ellenzékiek – csakúgy, mint az amerikai forradalmárok – ideológiájában egyaránt megtalálhatók voltak liberális és republikánus elemek.⁹⁵ A republikánusok nem voltak kereskedelem-, ipar- vagy vállalkozásellenesek, ugyanakkor úgy vélték, a kereskedelem szelleme könnyen károsává válhat és kapzsisá teheti az embereket, ezáltal nagy vagyoni különbségeket eredményezhet, ami veszélyezteti a köztársaság létét. Ezért tartották a kereskedelmi tevékenység kiterjedésétől, amit a tradicionális értékek erősítésével reméltek megakadályozni. Nem osztották továbbá azt a liberális nézetet, mely szerint nem létezik feszültség a magánérdek és a közjó között. A liberálisokhoz hasonlóan elvetették a gazdaságba való állami beavatkozást, ám tőlük eltérően azt sem tartották helyénvalónak, ha az állam tevékeny szerepet vállal a gazdasági fejlődés gyorsításában, és úgy vélték, hogy az egyéni gazdagodást a mások iránti figyelmesség kell, hogy korlátozza.⁹⁶

Banning a republikánus értelmezés védelmére kelve továbbá kifejti, hogy az azt bíráló munkák tulajdonképpen nem az eredeti paradigmát, hanem az azt továbbgondoló műveket támadják. Így nincs igazuk abban, hogy a republikanizmust kizárólagossá akarták tenni a revizionisták, illetve tagadni a locke-i paradigma érvényességét. Wood és Bailyn is elismerte a demokratikus, individualista, természetjogi érvelésen alapuló filozófia jelentőségét a 18. század közepének-végének angolszász politikai gondolkodásában. Ugyanakkor Banning elismeri a republikánus értelmezés hibáit, fogyatékoságait. Így például azt, hogy a Pocockot követő szerzők nem egyértelmű szóhasználata miatt a klasszikus republikanizmust sokan azonosították az amerikai ideológiai hagyománnyal. Holott valójában Pocock rámutat arra, hogy az eredeti ideológia többszörös átalakuláson ment keresztül a reneszánsz Firenzében vagy a 17-18. századi Angliában. Egy másik hiányosság a republikánus értelmezésben az érény fogalmával függ össze – érvel Banning. A forradalmárok szerint nem láttak akkora különbséget magánérdek és közjó között, mint ahogy az a revizionisták írásaiból kitűnhet. Inkább úgy vélték, hogy mivel az amerikai köztársaságban nem léteztek társadalmi előjogok, hanem csupán a viszonylag egységes érdekekkel bíró nép, tartósan nem különbözhet egyén és közösség érdeke. A közéletből való visszavonulás elítélendőnek számított és az is, ha az egyén nem rendelkezett alá magát a közösségi akaratnak. A politikai döntéshozatalban azonban az egyén a saját érdekét képviselte, arról nem kellett lemondania, és ezt a kortársak helyénvalónak tartották.⁹⁷

Banning válasza a revizionisták nézeteit bíráló hangokra egyúttal már próbálkozás volt arra, hogy tisztázza a republikanizmus és liberalizmus viszonyát az amerikai eszmetörténeti hagyományban. Ez a törekvés figyelhető meg Robert E. Shalhope tanulmányában is,⁹⁸ aki húsz évvel a republikánus szintézis megszületését deklaráló cikk után újra kísérletet tett a ko-

⁹³ Banning 1986. 5-6. és Banning 1992. 109.

⁹⁴ Banning 1986. 6.

⁹⁵ Banning 1986. 12-13. és Banning 1992. 108-109.

⁹⁶ Banning 1986. 16-17.

⁹⁷ Banning 1992. 97-100., 103; 108.

⁹⁸ Shalhope, Robert E.: Republicanism, Liberalism, and Democracy: Political Culture in the New Nation. In: Klein 1992. 37-91.

rai amerikai történelem republikánus szempontú értékelésére – immár az arra időközben válaszként jelentkező kritikai jellegű munkák fényében.

Shalhope legfontosabb megállapítása az, hogy a 18. századvég Amerikájának polgárai körében a klasszikus republikánus és a liberális eszmék egyaránt jelen voltak, mi több, ezek olyannyira egymásba fonódtak, hogy reménytelen vállalkozás a korszak politikusait republikánus és liberális gondolkodókként csoportosítani. Szerinte mind az egyéni gazdasági és politikai érdekek követésének a szükségé, mind pedig a kormányzatban jelentkező, a szabadságot fenyegető korrupciótól való republikánus félelem jelen volt és összekapcsolódott a kor ideológiájában. A két eszmerendszer kettősségét Shalhope a tradicionalitás és modernitás kettősségével hozza összefüggésbe a korabeli amerikai társadalomban, és ez teszi lehetővé számára azt, hogy az antropológus Victor Turner liminális társadalmakról szóló elméletével magyarázza a két paradigma ideiglenes együttes létét. Az átmeneti „liminális” állapotban lévő társadalom fontos jellemzője, hogy tagjai a korábbi kulturális mintákat, struktúrákat már nem tartják alkalmasnak a megváltozott körülmények leírására, az új minták pedig még nem jelentek meg. A régi és az új struktúrák képviselői közötti küzdelem eredményeként csak fokozatosan alakul ki egy konszenzusos állapot, amely kiutat jelent a liminális helyzetből az adott közösség számára. Shalhope szerint a liminalitás jellemezte az amerikai társadalmat az 1760-as évektől kezdve, amikor is a korábbi, az arisztokratikus gentry elit által vezetett hierarchikus, organikus társadalom normái kezdték elveszíteni tekintélyüket. Helyükbe az 1800-as évek kezdetétől egy új kulturális paradigma lépett, amely az egyenlőségre fektette a hangsúlyt. Shalhope úgy véli, hogy a liberális, illetve republikánus ideológiát e változások fényében lehet értelmezni. A republikanizmus megfelelt a hagyományos gentry elit legitimációs igényeinek, mivel az a társadalmi harmóniát, egységet sugallta, amit a partikuláris érdekeknek a közérdek alá rendelésével kívánt elérni. Ugyanakkor, konzervatív ideológiája ellenére, a gentry elit számos tagja olyan gazdasági tevékenységet folytatott, amelynek révén bekapcsolódott a világkereskedelem vérkeringésébe, és ennek nyomán a piac törvényei határozták meg magatartásukat, nem pedig a helyi közösség elvárásai. Hozzájuk hasonlóan a városok lakóit is a kereskedelmi haszonszerzés motiválta, ám új ideológia híján ők is a tradicionális konzervatív republikanizmus hívei voltak, annak ellenére, hogy mindennapi életükben a magánérdek vezette őket. Ez a kettősség eszmény és valóság között – állítja Shalhope – a forradalom és az alkotmányozó időszak idején is fennállt. Míg az amerikaiak nézeteit a republikanizmus határozta meg, és identitásuk ahhoz kötődött, addig – észrevétlenül – a napi tevékenységüket a liberalizmus formálta. Ugyanakkor a két ideológia között nem volt olyan éles az ellentét, hogy a kettő ne létezhetett volna egymás mellett az amerikai társadalomban, illetve egy társadalmi csoporton belül, vagy akár az egyes személyek eszmerendszerében is. Sok amerikai egyszerűen hitt a közérdek valamint az egyéni érdek és jogok fontosságában.

A klasszikus republikánus és a liberális ideológia együttes jelenlétét hangsúlyozza a korai amerikai történelemben Peter Onuf és Kathy Matson 1992-ben megjelent tanulmánya is.⁹⁹ A szerzők rámutatnak arra, hogy a forradalmárok vezetői a magánérdek közös cél érdekében történő feláldozását kérték a hazafiaktól. A hadigazdálkodás, a hadseregállítást olyan problémákat jelentettek, amelyek sikeres megoldása érdekében korlátozni kellett az egyének gazdasági tevékenységét a közjó, a háborús siker érdekében. Ekkor a szabadjára engedett önérdeket tekintették a korrupció forrásának. Ugyanakkor az államok neomerkantilista gazdaságpolitikája egyaránt tartalmazott republikánus és liberális elveknek megfelelő elemeket. Az árszabályozás vagy a kereskedelmi korlátozások az előbbit, a protekcionista intézkedések az utóbbit szolgálták.

Az Unió megteremtését gazdasági szempontból vizsgáló Onuf és Matson rámutatnak arra, hogy a nagy kiterjedésű nemzeti piac megteremtését óhajtó föderalisták, akik szorosabb

⁹⁹ Onuf, Peter S. and Matson, Cathy: Republicanism and Federalism in the Constitutional Decade. In: Klein 1992. 119-143.

kapcsolatokat szorgalmaztak az egyes államok között, az államok közös gazdasági érdekeiket hangsúlyozva az expanzió szükségessége mellett érveltek, amelyből – ígéretük szerint – mindenki hasznot húzhat. A föderalisták a területi expanzió és a gazdasági növekedés ígéretével remélték kiküszöbölni az érdekek konfliktusát. Mindezt viszont csak egy erős Unió segítségével tartották elkövethetőnek. Ez a nézet az eltérő érdekek harmonizálásáról – Onuf és Matson szerint – a liberális fejlődésszémeket ötvözte a republikánus értékekkel, retorikával.

A republikánus és liberális paradigma együttéléséről vallott nézetekkel egybecseng Bailyn véleménye, amit a *The Ideological Origins of the American Revolution* 1992-ben megjelent bővített kiadásának előszavában a következőképpen fogalmaz meg: a forradalmárok „egyaránt tekinthetők «polgári humanistáknak» és «liberálisoknak», bár különböző időkben és eltérő körülmények között hol az egyik, hol a másik (ideológiára) fektettek nagyobb hangsúlyt.”¹⁰⁰

Hasonlóan vélekedik Gordon S. Wood is több mint húsz évvel nagyhatású könyve előszöri megjelenése után,¹⁰¹ amikor megállapítja, liberalizmus és republikanizmus olyan kategóriák, amelyek nem léteztek a 18. századi amerikaiak számára világosan elkülöníthető, egymással ellentétes alternatívákként. Közülük „senkinek sem jutott az eszébe, hogy választani kell republikanizmus és liberalizmus, Machiavelli és Locke között. Jefferson – a következtetlenség veszélye nélkül – egyaránt hihetett abban, hogy Amerika korrupttá válik, és abban is, hogy az egyén jogait meg kell védeni a kormányzattól.”¹⁰² Az erény modern fogalmáról szólva Wood rámutat arra, hogy a 18. századi angolszász világban az az udvariassággal (*politeness, civility*) válik azonossá. A klasszikus erény, amely az állam érdekében elvárta az önfeláldozást az állampolgároktól, erre az időre veszített szigorából, helyét átvette a lágyabb, nőies, az állampolgárnak nem a politikában, hanem a társadalomban való részvételét hangsúlyozó erényfogalom. Ez az új típusú erényen alapuló republikanizmus Wood szerint nem volt kereskedelemellenes vagy nosztalgikus – ellenkezőleg, előkészítette az embereket a modernítésre, azaz a liberalizmusra való áttérésre. Ezt az áttérést könnyítették meg azok a körülmények, amelyek gyakran arra kényszerítették a korabeli amerikai politika szereplőit, hogy kétségbe vonják a republikánus eszmények gyakorlati megvalósíthatóságát. Wood egyik példája a politikában pozíciót vállalók javadalmazásának a problémájával kapcsolatos. A klasszikus elvek szerint a köz szolgálatára ingyenes kell hogy legyen. Az Alapító Atyák közül azonban csak kevesen engedhették meg maguknak, hogy ne fogadjanak el honoráriumot politikai tisztségek betöltéséért. Így a klasszikus ideált felváltotta a modern, fizetett politikus tisztségviselő valósága.

Végezetül szót kell ejteniünk egy olyan munkáról, amely érdekes kísérletet tesz az amerikai liberalizmus és republikanizmus egymáshoz való viszonyának a tisztázására. David F. Ericson *The Shaping of American Liberalism. The Debates over Ratification, Nullification and Slavery* című művében¹⁰³ a republikanizmust a liberalizmus egy válfajaként határozza meg, amely a közzsférának nagyobb teret enged, mint a liberalizmus másik fajtája, melyet ő pluralizmusnak nevez, és amely a magánszférára fekteti a hangsúlyt. A 18. század végének, a 19. század elejének Amerikájában – véli Ericson – a republikanizmus a pluralizmussal szemben uralkodó szerepet játszott. Ez a helyzet azonban a 19. század közepére megfordult.¹⁰⁴ A szerző a liberalizmus ezen változatait elemzi a polgárháború előtti amerikai történelem három jelentős politikai vitájában: az 1787-es alkotmány ratifikációs vitájában, az ún. nullifikációs válság idején, valamint Stephen A. Douglasnak és Abraham Lincolnnak az 1850-es években a rabszolgaság terjeszkedéséről folytatott politikai vitája során.

¹⁰⁰ Bailyn 1992. vi.

¹⁰¹ Wood, Gordon S.: Afterword. In: Klein 1992. 143-153.

¹⁰² Wood 1992. 155.

¹⁰³ Ericson, David F.: *The Shaping of American Liberalism: The Debates over Ratification, Nullification, and Slavery*. Chicago and London, 1993. (a továbbiakban: Ericson)

¹⁰⁴ Ericson 2-3.

Ericson az alkotmány ratifikációs vitájából két dokumentumot ragad ki: a *Föderalista értekezéseket* és az ún. *Federal Farmer* című pamfletsorozatot. Az előbbit a nemzeti republikanizmus, míg az utóbbit a föderális republikanizmus képviselőjeként határozza meg. A *Föderalista értekezéseket* jegyző, Publius álnéven író John Jay, Alexander Hamilton és James Madison az Uniót, míg a *Federal Farmer* (a továbbiakban: „föderális farmer”) az egyes államokat tartotta ideális köztársaságnak. A föderális farmer szerint a nagy területű államban a kormányzat cleve csak despotikus lehet, hiszen az túlságosan távol van állampolgáraitól, és így azokat elsősorban erővel, nem pedig meggyőzéssel képes engedelmességre bírni. A közjó teljesülésének feltétele az érdekek harmóniája, ami a nagy területű államban az érdekek sokszínűsége miatt nem valósulhat meg. Ezzel szemben a *Föderalista értekezések* szerzői Ericson szerint a pluralista liberalizmus alapelveit követték, amikor az alkotmány ratifikációja mellett érveltek, mivel az Unióban látták az egyéni és közösségi szabadság, biztonság, jólét és boldogulás biztosítékát. A szerző ugyanakkor hangsúlyozza, hogy bár Publius az érdekek sokszínűségét hirdeti, de azt is vallja, hogy a pluralizmus ellenére létezik egy olyan nemzeti érzés, amely egységbe fogja az Uniót, és azt így természetesen politikai entitássá teszi. Az Unió Publius szemében nemzeti köztársaság: habár számos érdek osztja meg, a nemzeti érzés összetartó ereje vitathatatlan, és ezért az alkotmány segíti elő leginkább a republikánus társadalom eszményének a megvalósulását. Ericson rámutat arra, hogy bár Publius valójában szakít a republikánus hagyománnyal, igyekszik annak retorikai kereteiben megfogalmazni az újításokat: az új alkotmány által meghatározott Unió egy jobb köztársaság létrehozását szolgálja, és az újítások a republikánus hagyományt erősítik. Ráadásul Publius a republikánus retorikát használja, amikor az Unió felbomlásáról mint a hanyatlást jelentő alternatíva következményéről beszél.¹⁰⁵

Ericson a föderális farmer republikanizmusának és Publius nemzeti republikanizmusának vitáját látja újjáéledni a nullifikációs válság során, John C. Calhoun és Daniel Webster alkotmányról és Unióról 1833-ban kifejtett nézeteiben. Calhoun a föderális farmerhez hasonlóan a centralizált államot tekinti a legfőbb rossznak, azonban míg az utóbbi arról mint az 1787-es szövetségi alkotmány következményéről beszél, Calhoun az alkotmány hanyatlásaként értékeli a korabeli központosító törekvéseket. Calhoun érvei abban a tekintetben is emlékeztetnek a föderális farmer kis-köztársaság elméletére – állítja Ericson –, amennyiben számára az egyes államok képviselik a köztársaság eszményét, ahol nincs szükség az egyetértő többség¹⁰⁶ elvére, míg az Unióban, amely szerinte nem tekinthető köztársaságnak, szükség van arra. Calhoun számára Dél-Karolina állam testesíti meg az ideális köztársaságot: állampolgárai erényesek, vezetői tehetségesek és a közjóért tevékenykednek, és nem zavarják pártküzdelmek a politika nyugalma. Ezzel szemben az Uniót a korrupció, az egymással viszálykodó, önös érdekeiket hajszoló pártok, vezetésre méltatlan politikusok jellemzik. Ráadásul a gazdasági érdekek pluralizmusa érvényesül az Unió szintjén, míg az államok hasonló tekintetben homogének.¹⁰⁷

Daniel Webstert, aki a szenátusban szállt szembe Calhoun nézeteivel az Unió természetét illetően, a nemzeti republikánus hagyomány elindítójaként határozza meg Ericson. Ez a hagyomány ugyanakkor a *Föderalista értekezések* által kifejtett elvekben gyökerezett, és Webster maga is igyekezett kimutatni az azonosságot saját és az alapítók elvei között. Webster számára az Unió olyan „patrióta közösség” jellegű köztársaság, amelyben nem társadalmi és gazdasági, hanem ideológiai homogenitás uralkodik, és ez működik kohéziós erőként, nem pedig a közjó vagy a közérdek. Ericson szerint Webster a patriotizmussal helyettesíti a polgári erényt, és ezért elmondható, hogy a republikánus hagyományon belül marad. Egy to-

¹⁰⁵ Ericson 27., 31-35., 51-52., 64-65., 71.

¹⁰⁶ Az „egyetértő többség” (*concurrent majority*) elve Calhoun számára azt jelenti, hogy a kormányzatban a kisebbség vétő joggal bír a többség döntései felett, így azok konszenzuson, a kisebbség egyetértésén alapulnak.

¹⁰⁷ Ericson 75-79., 82-84.

vábbi republikánus vonás Websternél a pártellenesség: a dél-karolinai nullifikátorokat elítélő céllal önös érdekeiket követő frakciózóknak nevezi, magát viszont republikánus, a közjó iránt elkötelezett államférfiként jeleníti meg.¹⁰⁸

Ericson a pluralizmus fokozott jelenlétét mutatja ki a könyvében tárgyalt két utolsó politikus – Stephen A. Douglas és Abraham Lincoln esetében. Douglas számára nem csupán az Unió szintjén, hanem magukon az államokon belül is nagyfokú pluralizmus uralkodik. Ráadásul Douglas demokráciaképe alapvetően attól pluralista, hogy a hallgatás demokráciája, ahol az államférfiak nem próbálják ráerőltetni a nézeteiket a velük egyet nem értő állampolgárookra. Lincolnnal szemben, aki az Unió, a „megosztott ház” egyesítésének a szükségességéről beszélt, Douglas amellett érvelt, hogy az Unió túlságosan is sokszínű ahhoz, hogy bármilyen fontos kérdéstről azonos álláspontot lehessen kialakítani. Paradox módon tehát szcrinte az Unió kizárólag megosztottan tud létezni, egyesítve – a rabszolgaság eltörlésével – semmiképpen.¹⁰⁹ Douglas pluralizmusának, a *popular sovereignty*¹¹⁰ elvének Ericson szerint az a lényege, hogy az egyik állam vagy állampolgár nem avatkozhat bele a másik ügyibe. A közjó tehát – érvel Ericson – elveszíti republikánus értelmét Douglas számára, és csak annyiban létezik, amennyiben nem sért egyéni érdekeket. A polgári erény pedig olyan politikai cselekvésre utal, amelynek során az egyik partikuláris érdek sem sérti a másikat.¹¹¹

Douglashoz hasonlóan – mutat rá Ericson – Lincoln is elismerte az amerikai társadalom plurális jellegét, de egyúttal szükségesnek látta annak egyesítését a rabszolgaság-ellenes politika mentén, hangsúlyozva a nemzeti konszenzus létét a rabszolgaság bűnös voltáról. Douglas és Lincoln demokrácia-elképzeléseiket illetően is különböztek egymástól. Lincoln nem abban látta a demokrácia lényegét, hogy ugyanazon kérdésben különböző nézeteket valló állampolgárok kölcsönösen elfogadják és tisztelik egymás nézeteit, hanem abban, hogy megkísérlik meggyőzni a másikat és segíteni őt a helyes vélemény kialakításában, a jó döntés meghozatalában. A rabszolgaság kérdésében ez Lincoln számára a szabadságnak a feketék számára való kiterjesztése szükségességét jelentette. Rabszolgaság-ellenességét nem annyira a republikánizmus, mint inkább a liberalizmus motiválta. Lincoln úgy vélte, hogy minden egyénnek élveznie kell bizonyos szabadságjogokat ahhoz, hogy liberális maradhasson a társadalom. Ezért hangsúlyozta, hogy a rabszolgaság intézménye hosszú távon aláássa Amerika liberális szellemiségét. Lincoln szerint a Douglas által hangoztatott elvek ezt a folyamatot segítik elő azzal, hogy nem kívánnak gátat szabni a rabszolgaság terjedésének. Ugyanakkor Ericson úgy véli, hogy pluralizmusa ellenére bizonyos republikánus elvek mégiscsak kimutathatók Lincoln demokráciaképében. Lincoln szerint ugyanis a demokratikus folyamat nem magától halad előre; azt az államférfiaknak és a polgároknak kell elősegíteniük. Ilyen értelemben Lincoln demokráciájában jelen van a republikánus ideológia által az állampolgárokkal szemben támasztott köteletségvállalásnak a követelménye.¹¹²

Ericson utal arra is, hogy a republikánus eszmék nem tűntek el teljesen az amerikai politikai gondolkodás történetéből. Az ún. progresszív korszak vagy az 1960-as évek ezek egy részének reneszánszát hozták. Ugyanakkor leszögezi, hogy a mai kísérletekkel együtt ezek a próbálkozások a politikai közösség létrehozására, alapvetően egy liberális közösség létrehozására irányultak. Az amerikai politika átalakulása alapvetően a republikánizmus felől a pluralizmus felé tartott.¹¹³

¹⁰⁸ Ericson 100., 106-107.

¹⁰⁹ Ericson 117-118., 120.

¹¹⁰ A „*popular sovereignty*” elve alatt Douglas azt érti, hogy a rabszolgaság kérdésében az illető állam polgárainak van kizárólagos joga a döntésre, vagyis csak ők dönthetnek afelől, hogy államuk szabad marad vagy engedélyezi a rabszolgaságot. Ez az elv tehát megakadályozza a szövetségi kormányzatot abban, hogy eltörölje a rabszolgaságot egy államon belül.

¹¹¹ Ericson 125-126.

¹¹² Ericson 138-139., 158-162., 173.

¹¹³ Ericson 175-179.

A republikánus paradigma létjogosultsága az amerikai eszmetörténetben – amint az a fentiek alapján megállapítható – mára már bizonyítást nyert. Ugyanakkor e modell hívei – részben az őket ért kritikák hatására – már nem a liberális hagyomány tagadásával igyekeznek bizonyítani a republikánizmus amerikai jelenlétét. Elfogadják a két eszmetörténeti hagyomány „békés egymás mellett élésének” a tézisét. Ugyanakkor – amint azt Ericson esetében láttuk – még a liberális hagyományt kevésbé doktriner módon kezelő, a republikánus paradigmát elfogadó szerzők is fenntartják Locke primátusát Machiavellivel szemben az amerikai eszmetörténeti hagyomány értékelésében.

ZOLTÁN VAJDA

Republicanism in 18th- and 19th-Century American History

The article discusses the emergence and development of a republican understanding of early American intellectual history and culture, a subject that up until now has received no scholarly attention in Hungary. The first part traces the major stages in the formation of the republican paradigm in the face of the then predominant liberal interpretation by examining the works of Bernard Bailyn, Gordon S. Wood and J. G. A. Pocock. Following that, the expansion of the republican interpretation is covered: the rise of interest in the examination of the regional, class, and gender variations of US republicanism as well as the way in which its various aspects such as political economy, and cultural forms came into the centre of attention. The next part of the article deals with reactions provoked by the republican interpretation mainly informed by the liberal perspective and the way in which it came under criticism as far as its moral philosophical, political economic, and political theoretical aspects are concerned. Finally, the article discusses works reflecting the current state of the republican paradigm, which can be regarded as a result of that criticism. Its major elements remaining intact, the republican interpretation no longer vindicates exclusivity in the understanding of early American intellectual history and culture, but acknowledges the presence of liberal ideas and values in the period.